

ARTUKLULARIN HALEB'DEKİ HAKİMİYETİ

İbn el-Adim

Çeviren: Aydın Usta*

Giriş

Halep, Dımaşk ile birlikte Suriye'nin iki önemli şehridir. Burası, Anadolu'dan güneye, Akdeniz'den İran'a ve oradan da Orta Asya'ya uzanan ticaret yollarının ortasında yer aldığı için büyük bir iktisadî ehemmiyete sahipti. Bunun yanında yine coğrafi konumu dolayısıyla stratejik açıdan da önemli bir merkez idi. Dolayısıyla kurulduğu dönemden itibaren (M.Ö. 3000) şehir, siyasî ve iktisadî anlamda önemini her zaman muhafaza etmişti. 627 yılında Bizanslılardan, Müslümanların eline geçen Halep bu tarihten sonra, Bizans imparatoru Nikephoras Phokas'ın 962 ve 969 yıllarında düzenlediği seferler neticesinde kısa süreli olarak elden çıksa da devamlı olarak Müslümanların hâkimiyetinde kalmıştır. Şehir Emevî ve Abbasîlerden sonra sırasıyla Tolunoğulları, İhşidîler, Hamdanîler, Fatimîler, Mirdasîler ve nihayetinde 1086'dan itibaren Selçuklu egemenliğine geçmişti. Türkiye Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah ile giriştiği mücadelenin sonrasında 1086'da Halep'i ele geçiren Tutuş, kardeşi Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın gelişi üzerine burayı terk etmiş ve onun ardından şehre giren Melikşah, idareyi kumandanlarından Kasimüddeve Aksungur'a vermişti.

Ancak, 1092 yılında Melikşah'ın ölümünden sonra çıkan taht iddialarından biri olan Tutuş, Aksungur'u bertaraf ederek şehre yeniden hâkim olmuştu. Onun, 1095 yılında ölümü üzerine Halep, ikiye bölünen Suriye Selçuklu Melikliği'nin merkezlerinden biri olarak oğlu Rıdvan'ın elinde kaldı. Tutuş'un diğer oğlu Dukak ise, yanındaki kumandanların desteği ile Dımaşk'da bağımsızlığını ilan etmişti. O dönem içinde Suriye ve Ortadoğu coğrafyasındaki bölünmüşlük sadece Halep ve Dımaşk ile sınırlı kalmamıştı. Melikşah'ın

* Öğr. Gör. Dr., MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, aydinusta@gmail.com

oğulları Berkyaruk ve Muhammed Tapar'ın birbirleriyle giriştikleri taht mücadelesinin yanında çeşitli bölgelerde bağımsız olarak hareket eden veya bu mücadeleye taraf olan bir çok emîr ve kumandan bulunuyordu.

Bu sırada başlayan I. Haçlı Seferi'nin sonrasında Haçlılar; Urfa (1098), Antakya (1098), Kudüs (1099) ve Trablus'da (1109) kurdukları krallık ve kontluklarla bir anda bölgede yeni bir siyasî güç olarak belirmişlerdi. Müslümanların arasındaki geçimsizlikler, onların yeni geldikleri bu coğrafyada tutunmalarına yardımcı olmuştu. Ancak Haçlılar, bölgedeki gelecekleri açısından hâkim oldukları dar kıyı şeridinden, ülkenin içlerine doğru yayılmaları gerekliliğinin farkındaydılar. Bunun için belirledikleri öncelikli hedeflerin başında ise, Urfa ve Antakya haçlı kontluklarının arasında sıkışıp kalmış olan Halep gelmekteydi. Zira yukarıda belirtilen özelliklerinden dolayı şehir, Haçlıların daha içerilere yayılmaları için bir anahtar rolü üstlenebilirdi.

Babasının 1095 yılındaki ölümünün ardından Halep'i idare etmeye başlayan Melik Rıdvan'ın siyasî açıdan ortaya koyduğu zayıf ve tutarsız politikalar, onun Müslüman komşularıyla arasının açılmasına, etrafındaki birçok devlet adamı ve kumandanın kendisinden ayrılmasına neden olmuştu. Bu durum, Haçlıların Halep'i almak konusundaki istek ve arzularını güçlendirmişti. Özellikle Antakya Haçlı kontu Tancred'in, Haleb'e karşı başlattığı düzenli askerî baskı, gerek Antakya, gerekse Urfa Haçlılarının Halep topraklarına yaptıkları yağmalar, şehri siyasî ve ekonomik açıdan oldukça yıpratmıştı. Yine de, Melik Rıdvan 1113 senesindeki ölümüne kadar şehri Haçlılara karşı korumayı başarmıştı. Ancak kendisinden sonra idareyi üstlenen oğulları Alparslan ve ardından Sultanşah dönemlerinde durum daha da kötüleşmişti. Rıdvan'ın adı geçen varislerinin kısa yönetim dönemleri de Hadim Lülü'nün tahakkümü altında geçmişti. Lülü'nün 1118'de öldürülmesinden sonra idareyi Rıdvan'ın bir başka gulâmı Yaruktaş ele almıştı. Şehrin idaresi konusunda bu gelişmeler yaşanırken 1115 senesinde Selçuklu emîri Porsuk'a karşı Tell Danis'de kazandıkları zaferin sonrasında Roger de Salerne idaresindeki Antakya Haçlılarının şehir üzerindeki baskıları iyice artmış, Halep'e bağlı birçok kasaba ve köy Haçlıların eline geçmişti.

Durumun giderek kötüleşmesi üzerine Halep şehrinin ileri gelenleri çareyi o sıralarda Haçlılara karşı başarıyla mücadele veren ve bölgenin en nüfuzlu emîrleri arasında yer alan İlgazi'yi, yönetimi ele alması için davet etmekte buldular. Emrindeki kuvvetlerle birlikte 1118 yılı içinde Haleb'e gelen İlgazi idareyi üstlenmesine rağmen şehrin içinde bulunduğu ekonomik ve askerî kriz onun bile altından kalkamayacağı boyutlara ulaşmıştı. Dolayısıyla İlgazi, Haleb'i korumak için çareyi sürekli olarak hakim olduğu Mardin ve diğer Müslüman emîrliklerden askerî yardım almakta bulmuştu. Ancak bu dahi yeterli

değildi. Nitekim aşağıdaki tercümemizde yer alacak olan Kudüs Kralı II. Baudouin'in, Haleb'e bağlı Esarib için söylediği "*Haleb sahibinin, orayı korumaya gücü yoktur. Zira ben onun etrafını muhkem kalelerle çevirdim. Ben biliyorum ki, Esarib bu gün iki ayağı kırılmış bir ata benzer. Sahibi iyileşsin diye ona yem veriyor. Fakat arpa çuvalı tükendi. At takatsız kaldı. Artık, sahibi ondan kazanç elde edemeyecek*" şeklindeki sözlerini Haleb'i de içine alacak şekilde genişletmek mümkündür. Nitekim bu sözler, şehir ve buraya bağlı yerlerin durumunu çok açık bir şekilde özetlemektedir. Bunun sonrasında Haçlıların şehri almak konusunda yapacakları hamlenin başarıya ulaşması yüksek bir olasılık olarak görünüyordu. Bu ise, bölge Müslümanlar açısından askerî ve siyasî anlamda çok kötü sonuçlar doğurabilirdi. İşte böyle bir ortamda İlgazi'nin şehrin yönetimini ele alması mevcut bütün olumsuzlara rağmen şehir için büyük bir şans olmuş ve bütün lehte şartlara rağmen Haçlılar şehri ele geçirmeye muvaffak olamamışlardır. Diğer yandan, İlgazi'nin Haleb'e yerleşmesiyle, Suriye Selçuklu Devleti de tarih sahnesinden çekilmiştir.

Çalışmamızda, Ortadoğu'daki Müslüman-Haçlı mücadelelerinde önemli çatışma noktalarından biri olan Halep şehrinin içinde bulunduğu durum ve şehir için önemli bir dönüm noktası olan Artuklu hakimiyeti sırasında gelişen olaylar Halepli tarihçi İbn el-Adim'in (1193-1262) gözüyle verilmeye çalışılacaktır. Şehirdeki Artuklu hakimiyetini sona erdiren Müslüman-Haçlı kuşatması ve yardıma gelen Aksungur el-Porsukî'nin şehrin idaresini üstlenmesi, Müslüman-Haçlı ittifakını geri çekilmeye zorlamasına kadar ki olaylar da bütünlük açısından çalışmamızın konusu içinde yer almaktadır.

Müellifimiz, İbn el-Adim 1193 yılında Haleb'te doğdu. Kudüs, Dımaşk, Irak ve Hicaz'a yaptığı kısa seyahatlerin dışında hayatının büyük kısmını Haleb'te geçirdi. Kendisi, İlmî çalışmalarıyla meşhur Haleb'in ileri gelen ailelerinden Benu Cerâde'ye mensuptu. İlmî çalışmalarının yanında elçilik görevi ile Anadolu Selçuklu topraklarına ve Kahire'ye gönderildi. Moğolların 1260'da Haleb'i işgali sonrasında kaçtığı Kahire'de 1262 senesinde vefat etti. İbn el-Adim'in *Zübdetü'l-Haleb*'in dışında on eser daha kaleme almıştır. Bunların arasında en önemlisi ise *Buğyetü'l-taleb fi târihi Haleb* adlı Haleb'de yaşamış önemli kişilerin alfabetik sırayla biyografilerini içeren eserdir. Müellif, bu eserde siyasî tarihe dair verdiği bilgileri diğer kaynaklardan da ikmal ederek *Zübdetü'l-Haleb*'i kaleme almıştır¹.

Çalışmamız, müellifin *Zübdetü'l-Haleb fi tarihî Haleb* adlı eserinin Sami Dehhan tarafından neşredilmiş olan ikinci cildinin şehirdeki Artuklu hakimiyeti ile ilgili kısımlarının tercümesinin yanında o dönemde yaşamış, olaylara bizzat

¹ Şeşen 1998, 146-147 ; Sevim 1999, 478-479

İbn el-Adim

şahit olmuş olan İbn Kalanisî, el-Azîmî gibi Müslüman kaynakları, Antakyalı Walter the Chancellors, Fulcherius Carnotensis gibi Latin kaynakları, Urfalı Mateos gibi Yerli Hristiyan kaynakları ile birlikte dönemi anlatan diğer kaynak ve araştırma eserleriyle notlandırılmış mukayesesinden oluşmaktadır.

Çeviri Metin

İlgazi b. Artuk'un Haberi (Bahsi)

[s. 180] İlgazi b. Artuk, Haleb'e geldi. Onu Kal'atü'l-şerîf'de misafir ettiler. Ancak, Kal'atü'l-Kebire çıkmasına izin vermediler. İlgazi 511 senesinde Sultanşah adına Halep'deki işleri düzenleyip yoluna koydu. Halebliler, Balis şehri ve kalesini ona teslim ettiler. İlgazi, Ebu'l-Meâli b. el-Mülahhi'yi yakalattı. Ancak, bu sırada, İlgazi ve beraberindeki Türkmenlerin ikmal ve tedarik için ihtiyaç duydukları Haleb'in gelirleri oldukça azalmıştı. İlgazi duruma bir çare bulamadı. Haleb ahalişi ve askerlerinden çekinerek Mardin'e döndü. Balis kalesi ise, onun elinde kaldı. Dönüşünden önce İbn el-Mülahhi'yi hapisten çıkartarak onu tekrar işlerin yürütülmesiyle görevlendirdi.

Bu arada Balis'de bulunan Haleb askerleri isyan çıkararak Frenkleri yardıma çağırdılar. Yine bir grup Haleb askeri de onlarla birlik olup Balis'i kuşattılar. İlgazi emrindeki Türkmenlerle Balis'e geldi. Haleb askeri ve Frenkler bunun üzerine Balis önlere ayrıldılar. İlgazi, Balis'i İbn Malik'e satarak Mardin'e geri döndü. Oğlu Timurtaş'ı ise Haleb'te rehin bıraktı².

Bu sene içinde Tuğtekin ve Aksungur el-Porsukî Haleb önlere gelerek şehrin teslimi konusunda Haleblilerle yazıştılar. Ancak, şehir halkı bundan kaçınarak "*doğudan kimseyi istemiyoruz*" dediler. [s. 181] Ardından Antakya Frenklerine haber göndererek Tuğtekin ve Aksungur'dan kurtulmak için onları yardıma çağırdılar. Bunun üzerine Aksungur Rahbe'ye, Tuğtekin ise Dımaşk'a döndü.

İbn Karaca

Antakya ve Haleb'de kıtlık şiddetlendi. Zira tarlalar kuraklaşmış havalarda insanı mahvedecek kadar sıcak olmuştu. Köylüler korkularından tarlalarını bırakıp kaçmışlardı. Haleb halkı Hıms'dan İbn Karaca'yı yardıma çağırdılar. İbn Karaca, Hıms'da işlerini düzene koyarak şehri tahkim etti. Daha sonra yola çıkarak Haleb'e geldi. Ancak, daha önce aralarında geçenlerden dolayı İlgazi'den korkusuna el-Kasr'da karargâh kurdu.

Bu arada Atabek Tuğtekin harekete geçerek Hıms ve buraya bağlı yerleri yağmaladı, bölgede karışıklık çıkardı. Daha sonra Frenklerin hareketi üzerine Dımaşk'a döndü. Dımaşk'tan Haleb'e büyük bölümü tüccarlardan oluşan bir kafilere

² İbn Kalanisî (1983, 317) ise, İlgazi'nin Muharrem ayı içinde şehre gelip Safer ayına kadar işleri düzenlediğini, ancak şehirde kendisine karşı bir hareket oluşunca oğlunu burada bırakarak ayrıldığını yazmaktadır.

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

yanlarında erzak ve mallarıyla birlikte yola çıktı. Haleb halkı bunlara çok iyi davrandı. Tüccarlar, el-Kubbe'ye ulaştıklarında Frenkler onların yanlarına gelerek vergi aldılar. Sonra kararlarını değiştirerek tüccarları ve yanlarında bulunanları esir ettiler. Onları ilk önce el-Kubbe'ye getirdiler. Ardından da içlerinden bazı erkek ve kadınları, onlar için kararlaştırdıkları fidyeyi alıncaya kadar Efamiye ve Maarratü'l-numan'a naklettiler.

Ebu'l-Meâli b. el-Mülahhi, Frenkler ile yazışarak ateşkes yapmak istedi. Ancak, Frenkler buna yanaşmadılar. Ebu'l-Meali, sulh yapmak üzere Antakya'ya mal gönderdi ise de Roger bunların hepsini ve ardından gelenleri reddetti.

Frenklerin Yağmaları

Frenklerin Haleb'i ele geçirmek hususundaki istekleri güçlendi. Gelen yardımları engelleyip şehri zayıflatmak için Haleb'i sıkıştırdılar. Aradaki ateşkesi bozdular. Haleb ve civarını yağmaladılar. Yalnızca Allah'ın bilebileceği sayılamayacak kadar çok mal ele geçirdiler. Halep ahalisi Atabek Tuğtekin ile yazıştı. Atabek, onlara yardım etmeyi vaad etti. Ancak, Joscelin ve Frenk askerleri onu mağlup ettiler. Atabek, Bağdat'dan döndükten sonra işleri bozulmuş (sıkıntıyla dolu) olan Musul emiri Aksungur el-Porsukî ile yazıştı.

[s. 182] Frenkler, Atabek'i mağlup ettikten sonra Azaz önlerinde karargâh kurdular. Şehri sıkıştırarak ele geçirmeye çok yaklaştılar. Haleb'dekiler hiçbir yardım umudu kalmayınca Azaz ve çevresinden ümidi kestiler. Haleb halkının kalpleri parçalandı. Zira şehir için gerekli erzakı Azaz ve çevresinden alıyorlardı. Haleb'in diğer beldeleri de Frenklerin elindeydi. Doğu tarafı harap ve çoraktı. Haleb'te yiyecek çok azdı. Buğday'ın 1 mekuk'u³ 1 dinara yükseldi. Bu mekuk zamanımızdaki Halep mekuk'u kadar da değildi. Diğer konular da buna benzerdi.

İlgazi'nin Haleb'e Hakim Olması

[s. 185] Haleb halkı civardaki hükümdarlardan kendilerine yardım gelmesinden ümidi kestiler. İleri gelenlerini(a'yan) ve bazı kumandanlarını İlgazi b. Artuk'a göndererek Haçlıları uzaklaştırmak için yardım istemek hususunda anlaştılar. İlgazi'nin askerleriyle birlikte şehre gelmesiyle rahata kavuşacaklarını düşünüyorlardı. İlgazi'ye, Halep konusunda adil davranması ve askerlerine dağıtması için mal teklif ettiler.

Bunun üzerine, İlgazi az bir askerle Haleb'e geldi. O sırada şehri memluktardan bir grup yönetmekteydi. Haleb kadısı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab şehrin korunması hususunda halkın danıştığı bir kimseydi. Halebliler arasında İlgazi'nin şehre girmesi konusunda görüş ayrılığı çıktı. Bunun üzerine İlgazi geri döndü. Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab ve şehrin ileri gelenlerinden bir grup onun arkasından gittiler. İlgazi'ye yetişerek geri dönmesi için ısrar ettiler. O da geri döndü.

³ Bir hacim ölçüsü birimi. tfs. için, bkz. Hinz 1990, 54-55.

Kalenin Teslimi

İlgazi, şehre girerek kaleyi teslim aldı. Melik Rıdvan'ın burada bulunan adamlarını ve askerlerini kaleden çıkarttı. Sultan-şah b. Rıdvan ve kız kardeşini de buradaki evlerinden çıkartarak, Haleb'deki başka bir eve yerleştirdi.

Onlara hizmet eden memluktardan bir kısmını tutuklattı. [s.186] Daha önceden Melik Rıdvan'ın mallarından kendi üzerlerine geçirmiş oldukları malları ve kendisinden önce şehri yönetmiş olan memlukların mallarını müsadere etti.

İlgazi, Frenklerle elçi gönderip, Azaz'dan aldığı verginin onlara verilmesi⁴ şartıyla buradan ayrılmasını istedi. Frenkler, Müslümanların zayıf olduklarını bildikleri için İlgazi'nin teklifine iltifat etmediler. Zira İlgazi, bineklerine yiyecek bulamadığından Haleb'de aciz bir durumdaydı. Haleb şehri de yok olmanın (helak olmanın) sınırında idi.

Azaz halkı bunu öğrenince Frenklerin uzaklaştırılması konusunda ümitsizliğe düşerek şehri, Frenklere teslim ettiler⁵. Haleb'dekiler de barış yapmak hususunda Frenklere tekrar elçi gönderdiler. Allah'ın lutfuyla Tell-Harak'ın (Tellü Hirak) Frenklere teslim edilmesi, dört ay süreyle bir ateşkes yapmak ve bunun için 1000 dinar haraç ödemek koşuluyla anlaşma yaptılar. Böylece Haleb'in kuzeyindeki ve batısındaki topraklar Frenklerin eline geçti.

Frenkler Azaz ve civarına ekin ekip, buraların çiftçilerini güçlendirdikten sonra Antakya'ya döndüler. Bundan sonra, Haleb'e yeteri kadar yiyecek girmeğe başladı.

İlgazi asker toplayıp tekrar Haleb'e dönmek üzere doğuya gitti⁶. Atabek Tuğtekin⁷ de Devser kalesi önünde onunla buluştu. Asker toplamak konusunda anlaştilar. Doğu hükümdarlarına ve Türkmenlere, kendilerine yardıma gelmeleri için elçiler gitti.

İbn Bedi'nin Öldürülmesi

Haleb reisi İbn Bedi', Devser kalesinde İbn Malik'in yanında bulunuyordu. Haleb'e dönmesini rica etmek üzere İlgazi'ye geldi. Askerin bulunduğu tarafa geçmek için kayığın yanına geldiğinde Batınîlerden iki kişi onun üzerine saldırarak,

⁴ İbn el-Esir (1979, 531), anlaşmanın karşılığı olarak İlgazi'nin Frenklere Antakya'dan müsadere yoluyla elde ettiği parayı teklif ettiğini aktarmaktadır.

⁵ Urfalı Mateos, Antakya kontu Roger'in emrindeki Frenk ve Ermeni askerleriyle 30 gündür sıkıştırdığı Azaz'ı teslim olmaya mecbur bıraktığını yazmıştır. Diğer taraftan bu durumun, yakın dostu olan İlgazi ile arasının açılmasına neden olduğunu ve İlgazi'nin, Azaz'ı alması dolayısıyla Roger'e büyük bir kin duyduğunu belirtmiştir (Bkz. Mateos 1987, 263-264). Ermeni müellifinin aktardığı bu satırlarda İlgazi ve Roger'in daha önce 1115 senesinde Aksungur el-Porsukî idaresindeki Selçuklu ordusuna karşı birlikte hareket etmiş olmalarının rolü olmalıdır.

⁶ İbn el-Esir (1979, 531-532), İlgazi'nin hareketinden önce şehirde kendisine vekaleten oğlu Timurtaş'ı bıraktığını söylemektedir. el-Azimi (1988, 33) ise, oğlunu vekili olarak değil de rehin olarak şehirde bıraktığını söylemektedir.

⁷ Dimaşk hakimi, ayrıntılı bilgi için bkz., Alptekin 1985, 5-86.

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

defalarca bıçakladılar. Yanında bulunan iki oğlu Batınîlerin üzerine atılarak onları öldürdüler. Bu mücadelede İbn Bedî' ve oğullarından biri öldürüldü⁸. İkinci oğlu yaralandı. Kaleye taşınırken [s. 187] diğer bir batınî, üzerine saldırarak onu da öldürdü. Yakalanan batınî öldürülmek üzere götürülürken kendini suya attı ve boğuldu.

Frenkler üzerine Hücum

İlgazi, Atabek Tuğtekin ile birlikte Mardin'e gitti⁹. Buradan uzaktaki ve yakındaki Müslüman askerlerle ve Türkmenlerle yazışarak büyük miktarda asker topladılar. İlgazi 513 senesinde sayıları 40.000'i aşan askerle¹⁰ harekete geçti. Bedaya ve Sence üzerinden Fırat'ı geçti.

Askerleri Tell-Başir, Tell-Halid ve buralara yakın topraklara dağılıp yağma yaptılar, İnsanları öldürüp, esir etmeye başladılar. Her biri taşıyabileceği kadar ganimet elde ettiler. Bu sırada Haleb'ten, onu şehre çağıran ve Frenklerin Esarib tarafını devamlı olarak yağmaladıkları ve buradaki insanların kendilerinden ümidi kestiklerini bildiren elçiler geldi. Bunun üzerine İlgazi, Merc-i Dabık'a yürüdü. Sonra el-Müslimiyye'ye, oradan da 513 Safer ayının sonlarında Kınnesrin'e geçti.

Esir almak ve öldürmek amacıyla Frenk ve el-Rûc topraklarına birlikler gönderdi. Bunlar el-Rûc'daki Kastune kalesini aldılar. Antakya Hakimi Sercal (Roger)¹¹, Frenkleri, Ermenîleri ve diğerlerini¹² toplayarak Cısrü'l-Hadid'e (Demir Köprü) çıktı. Sonra [s. 188] Esarib'in kuzeyinde Sermada geçidi tarafında iki dağ arasında yer alan el-Balat'da karargah kurdu. Bu olaylar 9 Rebiülevvel Cuma günü meydana geldi.

İlgazi'nin yanında bulunan emîrlere beklemekten sıkıldılar. İlgazi ise, Tuğtekin'in gelmesini ve yapacakları işte onunla ittifak etmek üzere bekliyordu.

⁸ İbn Bedî' daha önce 507 senesinde Haleb'deki Batınîlere karşı başlatılan takibatta önemli rol oynamıştı. İbn el-Adim (1954, 168-169) bunun Büyük Selçuklu Hükümdarı Muhammed Tapar'ın emri ve aralarında İbn Bedî'nin de bulunduğu şehir ileri gelenlerinin teşvikiyle Haleb Meliki Alparslan tarafından gerçekleştirildiğini yazmaktadır. Muhtemelen Batınîler, bu olayda başrolü oynayanlardan biri olan İbn Bedî'nin hareketini unutmamışlar ve bu şekilde ondan intikam almışlardır. Batınîlerin Haleb'deki faaliyetleri ve Haleb Selçuklu Melikliği ile olan ilişkileri için bkz., Sevim 1991, 202-204, 226-227 ; Sevim ve Merçil 1995, 396.

⁹ İbn el-Esir (1979, 544) ve el-Azîmî (1988, 41) tarafların buluşmanın sonrasında ayrıldıklarını aktarırlar. İbn Kalanisi (1983, 318), İlgazi'nin Haleb'den Dımaşk'a gelerek Tuğtekin ile görüştüğünü ve nihayetinde İlgazi'nin asker toplamak üzere Mardin'e gitmesini kararlaştırdıklarını yazar. Tuğtekin de, onunla birlikte 10 Ramazan 512'de yola çıkmış daha sonra Safer ayı içinde Dımaşk'a geri dönmüştür.

¹⁰ İbn el-Esir (1979, 554) bu sayıyı 20.000 olarak verirken, Mateos (1987, 264) ise 80.000 sayısını vermektedir.

¹¹ Antakya Kontu Roger de Salerne. Tancred'in ölümü üzerine 1112 senesinde kontluğun idaresini ele almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Runciman 1986, 103-124.

¹² Antakya Haçlıları saflarında savaşa bizzat iştirak eden Walter the Chancellor (1999, 121), Antakya ordusunda Türkopollerden oluşan bir birliğinde yer aldığını aktarmaktadır.

İbn el-Adim

Emirler toplandılar. İlgazi'yi düşmanla savaşmak üzere harekete geçmeye teşvik ettiler. İlgazi, emirlerin ve kumandanların düşmanla savaşta sabır gösterecekleri, harpte canı gönülden davranacakları, cihat için canlarını vermekten çekinmeyecekleri konusunda onlardan yemin istedi. Emirler de bu konuda canı gönülden yemin ettiler.

Müslümanlar Rebiülevvel ayının 16'sında Cuma günü çadırlarını Kinnesrin'de bırakarak harekete geçtiler. Tell-Afrin tarafında bir kale inşasına başlamış olan Frenklere yakın bir yerde gecelediler. Onlar, Müslümanların Esarib veya Zerdana tarafına gideceklerini sanıyorlardı. Sabahleyin, Müslümanların sancaklarının geldiğini ve her taraftan kuşatıldıklarını görünceye kadar hiçbir şey anlamadılar.

Kadı Ebu'l-Fazl b. el-Haşşab, insanları savaşa teşvik etmeye başladı. Bir kayanın üzerine çıkmış, elinde bir mızrak tutuyordu. Askerlerden biri onu gördü ve iterek [s.189] "*Şehirlerimizden bu sarıklıya uymak için mi geldik?*" dedi. İbn el-Haşşab, insanlara yöneldi. Onlara güzel bir şekilde hitap etti. Azimlerini arttırdı. Saflar arasındaki gayreti keskinleştirdi. İnsanları ağılattı. İnsanlar, ona değer vermeye başladılar.

Müslümanların Zaferi

Togan Arslan b. Dimlac (Dilmac)¹³, Frenklerin arkasına dolaşarak çadırlarının arasına daldı. Burada bulunanları öldürdü ve yağmaladı. Allah zaferi Müslümanlara verdi. Mağlup olup çadırların bulunduğu tarafa kaçan Frenkler öldürüldü. Türkler, her taraftan tüm güçleriyle hücumla geçtiler. Oklar çekirge gibiydi. Atların ve çadırların üzerlerine saplanan bu okların çokluğundan Frenkler mağlup oldu. Frenk süvarileri mağlup oldu¹⁴. Yayaları ve tabileri ve gulamları bu oklarla öğütüldü. İçlerinden bazıları esir alındı.

Sercal (Roger) savaş sırasında öldürüldü. Müslümanlardan ise aralarında Süleyman b. Mübarek b. Şibl'in de bulunduğu 20 öldürüldü. Frenklerden ise, 20 haricinde kurtulan olmadı¹⁵.

Savaşta 15.000'e yakın Frenk öldürüldü¹⁶. Bu olay Cumartesi günü öğle vakti meydana geldi. Savaş devam ederken zaferin müjdesi, insanlar Haleb Cami'nde

¹³ Artuklulara bağlı Bitlis ve Erzen'de hüküm süren Dilmacoğulları Beyliğinin hakimi. Togan Arslan ve Dilmacoğulları için bkz., Merçil 1991, 261-267 ; Sevim 1994, 301-302 ; Turan 1993, 111-116.

¹⁴ Willermus Tyrensis (1943, I; 530), Antakya kuvvetlerinden bir kısmının Roger'in ölümünden sonra kurtulmak ve savunma yapabilmek ümidiyle savaş meydanındaki bir tepeye kaçtıklarını, ancak Türk ordusunun çadırlarının civarındaki Frenklerin işini bitirdikten sonra bunların üzerine hücum ederek büyük bir kısmını öldürdüklerini yazmaktadır.

¹⁵ Willermus'a (1943, I; 529-530) göre, savaşın ilk safhalarında sayıları 100'e yaklaşan süvari, Müslüman ordusunun oluşturduğu çemberi yararak, kaçmayı başarmışlardı. Kırş. Runciman 1986, 124.

¹⁶ Willermus (1943, I; 529) ve Walter (1999, 125) bu savaşı, özellikle Antakya Haçlı Krallığı için yıkıcı etkisini göstericesine Ager Sanguinis (Kanlı Meydan) olarak adlandırılmıştır. Ancak

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

saflar halinde öğle namazı kılarak ulaştı. Batıdan gelen büyük bir haykırış duyduklar. Ancak ikinci namazına kadar hiçbir asker şehre ulaşmadı.

[s.190] Köylerin halkı Frenklerin ölümlerini yaktı. Yanmış bir ölü süvarinin üzerinde 40 ok temreni bulundu. İlgazi, Sercal (Roger)'in çadırında oturdu. Müslümanlar elde ettikleri ganimetleri onun önüne taşıdılar. Ancak İlgazi, Müslümanlar hükümdarlara hediye etmek üzere birkaç silah dışında bunlardan hiçbir şey almadı. Ona getirdikleri esirleri de reddetti. Esirler¹⁷, İlgazi'nin önüne getirildiğinde bunların içinde kuvvetiyle meşhur heybetli bir adam vardı. Onu silahı az, kısa ve zayıf bir adam esir etmişti. Bunlar İlgazi'nin önüne geldiklerinde Türkmen, ona şöyle dedi "Böyle zırhlar içinde olduğun halde bu zayıf adama esir olmaya utanmıyor musun ?" Frenk "Vallahi beni bu esir almadı. O benim efendim değildir. Benden büyük ve kuvvetli bir adam beni esir alınca buna teslim etti. Onun üzerinde yeşil bir elbise ve altında yeşil bir at vardı." diye cevap verdi¹⁸.

Daha sonra İslam askerleri, öldürmek, esir almak ve yağma amacıyla Antakya, Süveydiye ve bunların dışındaki beldelere dağıldılar. Buralar sakin yerler olup savaşın haberi henüz onlara ulaşmamıştı. Müslümanlar hesapsız esirler, ganimetler ve binekler elde ettiler. Öyle ki elleri ve heybesi ganimet ve esirle dolmamış bir tek Türk kalmadı.

Antakya'ya Giriş

Seriyelerden biri Cebele yakınlarında, kendi süvari birliklerinin başında oldukları halde Boudouin el-Ruvis¹⁹ ve Sen Gilles'in oğlu²⁰ ile karşılaştılar. Onlar

İslam kaynakları ve yerli Hıristiyan yazarların, Antakya ordusunun kayıplarını oldukça abartılı olarak vermiş oldukları da çok açıktır. Mateos (1987, 264) 100 şövalye, 500 ermeni süvarisi, 400 piyade ve 10.000 karışık asker, İbn el-Esir, (1979, 554) 3000 süvari ve 9000 yaya, İbn Kalanisi (1983, 320) 20.000 süvari ve yayadan bahsetmektedir. Ancak, Haçlı kroniklerinden Fulcherius'da, (1969, 227), bu rakam 7000, Willermus'da (700 şövalye, 3000 eğitilmiş piyade olarak verilmektedir. Haçlıların bölgede nüfus açısından yaşadıkları güçlükler göz önüne alındığında bu rakamlar çok daha makul görünmektedir. Dolayısıyla Antakya ordusunun kayıplarının bu sayının üzerine çıkması mümkün değildir. Krş., Runciman 1986, 122-123.

¹⁷ İbn el-Esir (1979, 555), bunların sayısını 70 olarak vermektedir.

¹⁸ Müellif, burada savaşın kazanılmasında meleklerinde, Müslüman ordusuna yardım ettiklerini ifade etmektedir. Aynı şekilde Fulcherius (1969, 227) ve Willermus'da (1943, I; 531), mağlubiyetin Roger'in işlediği günahlara bir karşılık olduğu görüşü dile getirilmektedir. Burada her iki tarafın da, alınan galibiyet ya da mağlubiyete ilahî bir şekil kazandırmak çabasında oldukları görülmektedir.

¹⁹ Kudüs Haçlı Kralı II. Boudouin du Bourg. Daha önceleri Urfa Haçlı Kontluğunu yönetirken I. Boudouin'in ölümü üzerine 1118 senesinde krallığın başına geçerek 1131 senesindeki ölümüne kadar Kudüs Haçlı Krallığını idare etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Runciman 1986, 119-153. Urfa Haçlı Kontu olduğu dönemdeki faaliyetleri hakkında bkz. Runciman 1986, 3-115 ilgili yerler; Demirkent 1990, 75-166.

²⁰ Trablus Kontu Pons. Babası Bertrand'ın 1112 senesindeki ölümü üzerine başa geçmiş ve 1137'de öldürülmesine kadar Trablus Haçlı Kontluğunu idare etmiştir. Bkz., Runciman 1986, 102-166 ilgili yerler.

İbn el-Adim

Antakya hakimi Sercal (Roger)'e yardım etmek üzere harekete geçmişlerdi. Türkler, onlarla savaşarak bir grubunu öldürüp, güçlerinin yettiği kadar ganimet aldılar. Boudouin ve Sen Gilles'in oğlu mağlup olarak dağlara sığındılar²¹.

[s.191] İlgazi, Artah'a gitti. Boudouin ise, Türk birliklerinin arasından geçerek Antakya'ya girdi. Roger'in zevcesi olan kızı, Roger'in hazinelerini ve mallarını ona teslim etti. Boudouin, öldürülenlerin mallarına ve mülklerine el koydu. Onların eşlerini sağ kalanlarla evlendirdi. Süvariler toplayarak, bunlardan birlikler teşkil etti. İlgazi Antakya'ya ondan önce varma hususunda imtina edince Antakya'da yönetimi eline aldı.

Bu arada Atabek, Artah'da bulunan Necmeddin'in yanına ulaştı. Onun gelişinin ardından İlgazi, geri dönerek Esarib önlerine geldi. Şehrin rabazına hücum etti. Burayı yağmalayarak gücünün yettiği kadar kimseyi öldürdü. Ahdaslar²² Haleb'den çıkararak kaleyi yağmaladılar. Bunun üzerine kaledekiler aman istediler. Onlara ellerindekiler alındıktan sonra aman verildi. Bunlar kaleden çıkarak kendi beldelerine gittiler.

İlgazi daha sonra Zerdana üzerine yürüdü. Frenkler şehri ve kaleyi güçlendirerek tahkim etmişlerdi. İlgazi şehirdekilerle savaştı. Aman istediler. Onlara aman verip, Antakya'ya gitmelerine izin verdi. Bunlar daha sonra bir grup Türkmenle karşılaştılar. Türkmenler, Frenkleri yağmalayıp bazılarını öldürdükten sonra yurtlarına döndüler²³.

İlgazi, Zerdana'ya ulaştığı sırada şehrin hakimi burada bulunuyordu. Boudouin ve Frenkler, Türkmenlerin elde ettikleri ganimetlerle dağıldıklarını ve yurtlarına döndüklerini, İlgazi'nin yanında az bir kuvvetle kaldığını öğrenince Zerdana'ya yardım etmek üzere yola çıktılar. Bu haber İlgazi'ye ulaştığında gayretini arttırarak şehri ele geçirdi. Daha önce zikrettiğimiz gibi adamlarının bir kısmını buraya yerleştirdi. Yanında kalan askerleriyle birlikte Zerdana'dan ayrıldı. Atabek Tuğtekin ve Togan Arslan b. Dimlac'ın askerleri de onun yanında idi. Ağırıklarını ve çadırlarını Kınnesrin'e gönderdikten sonra Danis'e (Tell-Danis'e) gittiler. Aynı gün Danis'e vardılar. Burada, Zerdana'nın alındığı gün 200 çadır ve birçok adamla karargah kurmuş olan Frenklerle karşılaştılar. Onların askeri gücü yayalar hariç 400 atlıdan biraz fazla olduğu söylenir²⁴. İki taraf Rebiülevvel'in 4'ünde karşı karşıya geldi. Zerdana hakimi ve Frenk süvarilerinin büyük bir kısmı, Dımaşk ve Hıms askerleri ile bazı Türkmenlerin üzerine saldırdılar. [s.192] Bunları mağlup edip püskürttüler. Frenkler Zerdana'yı geri almak için harekete geçmişlerdi. Zerdana'nın alındığını duyunca ağırlıklara ve çadırlara hücum ettiler. Daha sonra ağırlıklar Kınnesrin'e götürüldü. Frenkler de geri döndüler.

²¹ Willermus (1943, I; 531) buradaki mücadelenin Frenkler tarafından kazanıldığını belirtmektedir.

²² Miliis Güçleri.

²³ Runciman (1986, 126) bunların kale kapısından çıkar çıkmaz öldürüldüklerini yazmıştır.

²⁴ Fulcherius (1969, 228) ve Willermus (1943, I; 533) Haçlı ordusundaki süvari sayısını 700 olarak vermektedir.

İlgazi'nin Zaferi

Kalan Müslümanlar, Baudouin ve yanındaki Frenklere saldırdılar. Defalarca üzerlerine hücum ederek, onları öldürdüler. Bu arada İlgazi, Tuğtekin ve Togan Arslan b. Dimlac yanlarındaki muhafızları ile birlikte Frenklere hücum ettiler. Yayaların birçoğunu ve bazı süvarileri öldürdüler. Hâb kalesine sığınmalarına kadar onları takip ettiler. Frenklerin yanında bulunan birçok şeyi ele geçirdiler.

Necmeddin, Tuğtekin ve Togan Arslan b. Dimlac birlikte Danis'e döndüler. Karşısına çıkan Müslümanları yenen, ancak Zerdana'nın alındığını öğrendiği için geri dönmekte olan Zerdana hakimi ve Frenklerle karşılaştılar. Birçoğunu öldürdüler. Geri kalan mağluplar Hâb kalesine sığındılar. Türkler zafer ve ganimetle geri döndüler²⁵.

Zerdana hakimiyle karşılaşmış mağlup olduktan sonra ağırlıklarla birlikte Kınnesrin'e gidenler buradan da, Haleb'e yürüdüler. Bunların durumu Haleb halkını son derece tedirgin etmişti. Müjde, iki saat sonra ulaştığında onların kederlerini sevince, endişelerini mutluluğa çevirdi.

Frenklerden bir müjdecisi de kendi beldelerine giderek Zerdana hakiminin Müslümanları yendiği haberini vermişti. Onlar bu haber üzerine şehirlerini süslediler. Şehirde sevinç ve heyecan yaşandı. Sonra St. Gilles'in oğlu mağlubiyetten sonra buraya ulaştığında sevinçleri hüzne ve kedere çevrildi.

Zerdana hakimi cüzzamlı bir kimse olup adı Robert idi. Atından düşmüştü. [s.193] Cebel-i Summak yöresinden Meryemeyn halkı onu tanıdılar. Yakalayarak, Haleb'in dışında bulunan İlgazi'nin yanına getirdiler. İlgazi, onu Atabek Tuğtekin'e gönderdi. Atabek de, Robert'i öldürdü²⁶.

İlgazi daha sonra Haleb'e girdi. Esirleri getirtti. İçlerinden kale kumandanlarını, ileri gelen kimseleri, Antakya hakimi Bohemund'un oğlunu, Bizans elçisini ve fidye alınabilecek kimseleri ayırdı. Fidye alıp, onları serbest bıraktı. Kalan esirlerden 30 kişi esaretten kurtulmak için fidye teklif ettilerse de Müslümanlar onları öldürdüler.

İlgazi 513 senesi Cemaziyevvel'inde Türkmenlerden asker toplayıp yeniden Haleb beldesine dönmek üzere Mardin'e gitti. Onun, Haleb'deki durumu zayıftı. Frenkler Maarra beldesine saldırdılar. Bir grup insanı esir ettiler. Türklerden bir grup onlara yetişince geri döndüler.

²⁵ İbn el-Adim gibi, el-Azimî (1988, 34-35) de, savaşın Müslümanlar tarafından kazanıldığı görüşündedir. Ancak savaşın her iki taraf için sonuçsuz kaldığı görüşündeki Urfalı Mateos (1987, 265) dışındaki yerli Hristiyan yazarlar ve Haçlı kronikleri ise zaferin Haçlı ordusu tarafından kazanıldığını belirtirler. Bkz., Tritton 1933, 88 ; Fulcherius 1969, 229-230 ; Walter 1999, 152-159 ; Willermus, 1943, I; 532-535.

²⁶ el-Azimî (1988, 35), olayı "Frenkler Sevâd'da yenilgiye uğradılar ve Kaba Sakallı tutsak alındı. Atabek, onu öldürdü" şeklinde anlatmaktadır.

Baudouin'in Savaşları

Sonra Baudouin askeriyle birlikte Antakya'dan çıktı. el-Bare'nin batısında Zûr'da karargah kurdu (konakladı). -- Burası Munkizlere²⁷ ait olup, ona teslim etmişlerdi -- el-Balat'da ilk olaylar cereyan edince İbn Munkiz, burayı geri almıştı. Baudouin, onunla savaşarak kaleyi Cemaziyelevvel ayı içinde geri aldı. Burada olanları serbest bıraktı. Ardından Keferruma'ya yürüdü. Kalesini kılıçla aldı. İçinde bulunanların hepsini öldürdü. Daha sonra Frenkler Kefertab'a geldiler.

[s.194] İbn Munkiz, Frenklerin korkusuna kaleyi tahrip ederek adamlarını geri çekmişti. Frenkler kaleyi tamir ettirerek adamlarını buraya yerleştirdiler. Ardından Sermin ve Maaratü Mısreyn'e yürüdüler. Buraları aman ile teslim aldılar. Sonra, Zerdana önünde karargah kurdular. Zerdana'dan Antakya'ya yürüdüler.

Bunlar olurken Haleb askeri kendilerine yakın olan Frenklere ait yerleri yağmalayıp zafer ve ganimetle döndüler.

Joscelin

Baudouin, Sermin'i aldığı sırada Joscelin²⁸ yanına geldi. Baudouin, ona Ruha ve Tell-Başir'i iktâ ederek bu yerlerde hakimiyet icra etmek üzere gönderdi. Joscelin, Vadi Butnan'ı iki defa yağmaladı. Şam tarafından Fırat kıyılarına akın yaparak yaklaşık 1000 kişiyi öldürüp esir etti. Daha sonra Menbic, el-Nakira ve Haleb'in doğu kısımlarını yağmaladı. Bulduğu bütün binekleri aldı. Erkekleri ve kadınları esir etti. Ravendan tarafına akın etti. Fırat'ı geçtiğinden beri takip etmekte olduğu bir grup Türkmen'e yetişti²⁹. Türkmenler, onunla savaştılar. Frenkler mağlup edilip bir kısmı öldürüldü³⁰.

514 senesinin Safer'inde Frenklerle, Necmeddin İlgazi'nin Esarib valisi Belek b. İshak arasında bir olay meydana geldi. O yanında Haleb askerlerinden bir bölük olduğu halde Antakya'ya akın etmişti. Antakya askerleri ile Leylun taraflarında Turmanin ve Tell-Agdi arasında karşılaşıtlarsa da [s.195] mağlup oldular. Müslümanlar geri dönerken Frenkler onları takip etti.

Bu sene içinde İlgazi büyük bir Türkmen kuvvetinin başında bölgeye geldi. Safer'in 25'inde Fırat'ı geçti. Tell-Başir'e yöneldi. Burada günlerce kaldı. Şehirdekilerle savaşmadı ve Azaz'ı almak üzere yürüdü. Ancak Türkmenlerin malk-

²⁷ Şeyzer ve civarında hüküm süren Benû Kinane Arap kabilesine mensup mahalli bir hanedan.

²⁸ Urfa Kontu I. Joscelin de Courtenay (1119-1131). Ayrıntılı bilgi için bkz., Demirkent 1987, 9-81.

²⁹ Demirkent (1987, 21), Türkmenlerin, Joscelin'in önünden Ravendan'a çekilmelerinin doğru olamayacağını, Zira bu bölgenin ve şehrin 1098'den beri Haçlıların elinde olduğunu belirtir.

³⁰ İbn el-Esir'de (1979, 555-556) ise, olayların cereyan ediş şekli daha farklı şekilde aktarılmaktadır. Buna göre; Joscelin ilk olarak Arap Benû Tay kabilesine baskın düzenledi. Daha sonra elindeki kuvvetleri ikiye bölüp Benû Rebîa kabilesine saldırmak istedi. Bunu haber alan Araplar direnmeye karar verdiler. Ancak, Joscelin yolunu şaşırdı. Diğer birlik ise, onun zamanında geleceğini düşünerek saldırıya geçtiler. Araplar, bunları ağır bir mağlubiyete uğrattılar. Joscelin ise, olanları haber alınca Trablus'dan asker toplayıp Askalan üzerine yürüdü. Fakat mağlup olup kaçmak zorunda kaldı.

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

mülk için etrafa dağılımlarıyla bu mümkün olmadı. Antakya'ya yürüdü. Burada bir gün kaldı. el-Rum (Ruc) topraklarında günlerce kalarak civara akınlar yaptı.

Sonra Kınnesrin'e gitti. Bu arada Türkmenlerin kalbinde bozgunculuk çıktı. Zira onlar geçen seneki kadar ganimet elde edememişlerdi. Sağlam bir şekilde savaşıyorlar ve hiçbir ganimet alamıyorlardı. Geçen sene aldıkları esirleri satmışlardı. Bu nedenle yurtlarına döndüler.

Necmeddin İlgazi, Türklerden bir kısmının hoşuna gitmeyen bir hareket yaptı. Onları küçümseyerek, bazılarının sakallarını kestirip, bazılarını da iğdiş etti. Bunun üzerine askerleri dağıldı. Haleb topraklarında çok az asker kaldı.

Frenklar tamaha düşerek Danis'e geldiler. Diğer taraftan Tuğtekin ve Dımaşk askeri gelip, Frenklerle savaşmak üzere İlgazi ile birleşti. Birlikte Frenklerin üzerine yürüdüler. Sayıları bol miktardâ yaya ve 1000 süvariden ibaretti. Türkler Frenklerin etrafını çevirdi. Onlardan hiçbirisi çemberin dışına çıkamadı. Mağlup olarak geri dönmeye zorlandılar [s.196] Frenkler daha sonra Maarratü Misreyn'e doğru ilerlediler. İçlerinden ne bir atlı ne de bir yaya tek başına kalamadı. Yaklaşan Türkler, onlara mani oldu. İçlerinden kim ayrıldıysa öldürüldü. Atını durduran terk edildi ve yakalandı. Frenkler suya yaklaşmaya güç yetiremediler. Helak olacak duruma geldiler. İlgazi ve Tuğtekin, insanları bir emirle insanları onlardan çevirdiler³¹. Frenkler Maarratü Misreyn yakınlarında karargâh kurdular. Daha sonra Türkler, Haleb'e, Frenkler de Antakya'ya döndüler.

Ertesi sene (514) İlgazi, Frenklerle barış yaptı. Buna göre; el-Maarra, Kefertab, Cebele, el-Bâre, Cebel-i Summak'dan bir kısım arazi, Hâb'ın vergisi, Leylun'dan bir kısım arazi, Tell-Ağdı'nın vergisi, Azaz'dan bir kısım arazi ve Azaz'ın vergisi haçlılara verildi.

Necmeddin İlgazi asker toplamak üzere Mardin'e gitti. Rebiülevvel ayı içinde Zerdana'yı yıktırdı. Haleb halkı, Rıdvan zamanında kendilerine yüklenmiş vergilerin yenilenmesi hususunda şikâyetle bulundular. Ne Arap devleti zamanında, ne Mısırlılar zamanında ne de Aksungur zamanında vergiler bu kadar yükselmemişti. İlgazi, vergilerin miktarının araştırılmasını emretti. Sonradan bu meblağın her sene için 12.000 dinar olduğu haber verildi. İlgazi, şehrin vergisinin düşürülmesini emretti. Bunu bir levhaya yazdırarak, cami kapısına çiviletti. Olay, h. 514 senesinde meydana geldi.

³¹ İbn el-Esir (1979, 568-569), Haçlıların korku içinde Müslümanlara saldırıp savaşmasından endişelenen Tuğtekin'in, İlgazi'nin kuşatmayı kaldırmasında etkili olduğunu söyler. Ona göre, Tuğtekin Türkmen süvarilerinin zayıf, Haçlıların süvarilerinin atlarının ise iyi olmasından korkuyordu. Buna yakın olarak Fulcherius (1969, 233-234), karşılıklı olarak orduların birbirine ok atmaları dışında Müslümanların genel bir savaşa girmekten çekindiklerini ve üç günlük sonuçsuz kalan mevzi çarpışmaların sonrasında tarafların savaş alanından çekildiğini yazmaktadır.

Frenklerin Anlaşmayı Bozmaları

Frenkler harekete geçerek Müslüman beldelerinde ellerine geçen çiftçileri yakalayıp hapsedtiler. Onlardan mallarını ve kazançlarını aldılar. Müslümanların ellerindeki yerler mamur olup sulh nedeniyle sakindi.

Lanetlenmiş Joscelin anlaşmayı bozdu. el-Nakira ve el-Ahass'ı yağmaladı. Bu yağmalar için; Menbic valisi tarafından esir edilen ve bu durumu valiye bildirmesine rağmen geri verilmeyen kölesini [s.197] sebep gösteriyordu. Bunlar Şevval ayı içinde meydana geldi. Joscelin, el-Ahass ve el-Nakira'da bulunan her şeyi yağmalayıp yakarak el-Vadi'ye indi. Burayı da perişan etti.

Sonra Tell-Başir'e yürüdü. Sonra adamlarını toplayarak geri döndü. Önceki sefer yaptığı işleri tekrarladı. Yağmaya ilk olarak yaşlılardan, aciz ve zayıf kişilerden başladı. Onların üzerlerindeki elbiseleri çıkartarak soğukta çıplak bıraktı. Hepsi helak oldular.

Haleb valisi, Baudouin'e durumu bildiren bir mektup gönderdi ve şöyle dedi "Necmeddin aradaki barışa güvenerek bu yerleri askersiz bıraktı". Baudouin "Joscelin üzerinde benim etkim yoktur" diye cevap verdi. Joscelin yağmalarını defalarca tekrarladı.

Bunun ardından Antakya Frenkleri de harekete geçerek Şeyzer topraklarını yağmaladılar³². Sayılamayacak kadar çok ganimet alıp birçok insanı esir ettiler. Tell-Afrin'den önce kendilerinin olan ve şimdi ellerinden çıkmış bulunan yerleri geri istediler. İbn Munkiz bunun yerine onlara para teklif etti ise de kabul etmediler. İbn Munkiz, Frenklere mal verdi. Ertesi sene de onlarla barış yaptı.

Arap Meliki Dübeys b. Sadaka el-Esedî, Halife Müstersid ve Sultan Mahmud'un yanından kaçtı. Caber kalesine ulaştı. Necmüdevle Malik, ona ikramda bulundu. Yakınlık gösterdi. Dübeys daha sonra Martın'e İlgazi'nin yanına giderek kızı ile evlendi. [s. 198] İlgazi, onu himaye ederek, birlik oldu. Birçok mal ve bol nimetler sundu. Sayılamayacak kadar çok ihsanlarda bulundu.

İlgazi ve Dübeys, nehrin Şam tarafına geçmekle meşgul olurken Haleb çevresi harap oldu. Frenkler ise el-Muazzama'yı işgal ettiler. Joscelin, Sıffin'e kadar olan yerleri yağmaladı. Arapları ve Türkmenleri esir etti. Buza'a önünde karargâh kurarak buradakilerle savaştı. Kalenin duvarlarının bir kısmını tahrip etti. Daha birçok şeyler yaptıktan sonra ülkesine döndü.

515 senesi Safer'inde Frenkler Esarib'e hucum ettiler. Bir grup insanı öldürerek şehri yaktılar. Kaleye sığınan insanları esir ettiler.

Sonra Rebiülahir ayı içinde Nevaz'da karargâh kurdular. Ardından, ikinci kez Esarib üzerine yürüyerek Kalenin etrafındaki araziye tahrip ettiler. Baudouin harekete geçerek Haleb civarını yağmaladı. Haleb'e ve Fenadık'a giden kimseleri yakalayıp binelerine el koydu. Memleketlerinden yolculuk maksadıyla çıkan

³² Haçlıların aradaki mevcut anlaşmayı bozarak Haleb topraklarına düzenledikleri bu akınların en önemli nedeni, o sırada İlgazi'nin kuzeyde Gürcüler üzerine seferde bulunmasıdır (ç.n).

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

50'ye yakın insanı esir etti. Münadiler durumu halka duyurmaları üzerine askerlerden bir grup şehirden çıkarak Frenklerin üzerine yürüdüler. Bunlar Frenklere galip gelerek yolcuları kurtardılar. Daha sonra, Frenkler memleketlerine döndüler.

Süleyman b. İlgazi'nin Haberi

Şemsüddeve Süleyman b. Necmeddin İlgazi, Haleb naibi idi. [s.199] İlgazi 514 senesi Receb'inde Mekki b. Karnas el-Cumevî'yi Haleb reisliğine tayin etmiş ve Süleyman'ın emrine vermişti. Oğluna ve naiblerine haber göndererek Frenklerle istedikleri şekilde barış yapmalarını emretti³³. Şemsüddeve de, Sermin, el-Cezr, Leylun ve kuzeyde kalan toprakların Frenklere bırakılması ve Frenklerin Haleb'e bağlı yerlerden yarısını ellerinde tutmaları şartıyla Arap Değirmenine kadar olan yerleri paylaştılar. Ayrıca, Tell-Herak her iki tarafında burada hüküm sürmemesi için yıkılacaktı. Frenkler, Esarib'i istediler. İlgazi bunu da kabul etti. Ancak burada bulunanlar kalenin teslimini kabul etmeyince kale Müslümanların elinde kaldı.

Barışın şartları Joscelin ve Geoffrey'i de kapsıyordu. Baudouin Kudüs'de idi. Haber, buraya ulaşınca o da barışa razı oldu. Baudouin, Sermeda yakınlarındaki eski harap Deyr imaretini düzenleyerek Esarib hakimi Sir Alan Meschin'e verdi.

İlgazi, oğluna Haleb'deki Kaletü'l-şerif el-müceddede'nin yıkılıp, Rıdvan'ın buradaki gulamlarının çıkartılmasını emretti. Şemsüddeve ve İbn Karnas, Frenk topraklarına yağma yapmak bahanesiyle onları kaleden çıkarttılar. Gulamlar şehirden çıktıklarında Haleb kapılarını üzerlerine kapadılar. Cemaziyelahir ayı içinde Mekki b. Karnas kalenin yıkım işlerini üstlendi.

Melik Tuğrul, Gürcüler ve onların meliki David konusunda [s. 200] İlgazi b. Artuk'tan yardım istedi. İlgazi yanındaki kuvvetler ve Dübeys b. Sadaka, Gürcülerin ülkesine yürüdü. Müslümanlar, Gürcüleri mağlup edip peşlerinden bir geçide girdiler. Gürcüler burada bir kere daha Müslümanlarla savaştılar. Müslümanlar mağlup oldu. Onları takip eden Gürcüler bir kısmını öldürüp bir kısmını esir ettiler. Dübeys'in yanında bulunan 300.000 dinar değerindeki para ve mal yağmalandı. Ancak, İlgazi ile sağ salım Mardin'e ulaştı.

Süleyman'ın isyanı

İlgazi, Haleb'de bulunan oğlu Süleyman'a haber göndererek ondan bazı şeyler istedi. Ancak Süleyman'ın yanında bulunan kimseler istenilenlerin iyi şeyler olmadığını söyleyerek onu, babasına karşı isyana sevk ettiler. Bunun üzerine Süleyman isyan ederek Melik Sultan-şah, Melik İbrahim ve başka bazı kimseleri Haleb'den çıkarttı. Bunlar Caber kalesine gittiler. Süleyman, Haleb halkının mallarını müsadere etmeye, zulüm ve kötülük yapmaya başladı.

³³ el-Azîmî (1988, 36) 515/1121-22 senesi olaylarını anlatırken, *Frenklerin Esarib'in ön kasımlarına saldırdılar. Membic'i kuşatıp, İlgazi ile barış yaptılar.* şeklinde bir bilgi vermektedir.

Şöyle denir ki; “Dübeys, İlgazi ile birlikte Gürcüler üzerine yürürken yolda 100.000 dinar karşılığında Haleb’i kendisine verip veremeyeceğini sordu. Ona, bu parayla Türkmenlerden asker toplayabileceğini ve Antakya’yı alana değin onu parasal yönden destekleyeceğini söyledi. İlgazi’de bunu kabul edip parayı aldı.

İlgazi, Gürcülere mağlup olunca³⁴ Dübeys bu konuyu tekrar açtı. İlgazi, oğlu Süleyman’a haber göndererek ona şöyle dedi “Senin, benim ile Dübeys arasında hükmü düşen bir şey için bana asi olduğun ortaya çıktı.” Cahiller, onu babasıyla arasının bozulmasına ve isyana sevk ettiler. Mekki b. Karnas, el-Hâcib Nasır, Haleb şihnesi ve diğerleri Süleyman ile birlik oldular. Süleyman babasının hâciblerini yakalattı. Onları dövdürüp sakallarını tıraş ettirdi. Eli insanların mallarına uzandı. Onlara zulmetti. Bundan dolayı Frenkler tamaha düştüler. Süleyman da, onlarla yakınlaştı. Frenkler, Zerdana’ya geldiler. [s.201] Burayı, sahibinin oğlu Kelyam (Guillaume) b. Ebras için tahkim ettiler.

Sonra Frenkler Haleb kapısı önüne yürüdüler. Yollardaki insanlara hücum ettiler. Hâcib el-Nasır bir grup askeriyile onlara karşı çıktı. Frenkler, bunları mağlup ederek içlerinden bir kısmını öldürdüler.

Baudouin, Cemaziyelahir ayı içinde harekete geçerek Hunasara önlerinde karargâh kurdu. Burayı alarak tahrip ettikten sonra kale kapısını Antakya’ya götürdü. Ardından Rec-i Sina’ya inerek aynı şeyleri yaptı. el-Ahass ve el-Nakira’da da yağma yapıp, etrafı yaktı ve insanları esir aldı.

Sonra geri döndü. Kuveyk nehri üzerindeki Sildağ önünde karargâh kurdu. Süleyman, Etzer b. Türk’ü barış istemek üzere onun yanına gönderdiğinde Baudouin ona şöyle dedi “Barış için şartım, Süleyman’ı korumam ve İlgazi ile savaşmam için Esarib’in bana verilmesidir.” Elçi “Haleb sınırının başlangıcında olan bir şehri sana vermemiz doğru olmaz. Onun yerine sana verebileceğimiz başka bir şey iste.” Karşılık verince Baudouin, onu “Haleb sahibinin, orayı korumaya gücü yoktur. Zira ben onun etrafımı muhkem kalelerle çevirdim. Ben biliyorum ki, Esarib bu gün iki ayağı kırılmış bir ata benzer. Sahibi iyileşsin diye ona yem veriyor. Fakat arpa çuvalı tükendi. At takatsız kaldı. Artık, sahibi ondan kazanç elde edemeyecek” diye yanıtladı.

Sonra Esarib’e doğru yürüyerek üç gün süreyle orayı kuşattı. Ancak daha sonra Antakya’ya dönmesini gerektiren bir haber ona ulaştı.

Süleyman’ın teslim olması

İlgazi, oğlunun kendisine isyan konusundaki ısrarını haber alınca onu sıkıştırmaya başladı. Üzerine yürüyerek Haleb’i ondan almaya karar verdi. [s.202] Civardaki emîrlerle yazışarak Haleb’i oğlunun elinden aldığını bildirdi. Caber kalesine gelinceye kadar ilerledi. Bu arada Süleyman’ın babasına isyan konusundaki düşünceleri zayıfladı. Babasına bir haberci göndererek, İbn Karnas ve el-Hâcib

³⁴ İlgazi’nin Gürcü seferi hakkında bkz. Turan 1993, 148-150; Sevim 1962, 683-684; Usta 1999, 38-39.

Zübdetü'l-Haleb 'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

Nasır gibi kimselerin kendisini ona ve ihsanlarına yüz çevirmeye iterek, isyana teşvik ettiklerini ve bu nedenle isyan ettiğini bildirdi.

İlgazi, Ramazan ayının başında Haleb'e girdi. İnsanlar, onu karşılamaya çıktılar. Saraya girdi³⁵. Haleb halkına ihsanlarda bulunarak üzerlerindeki vergiyi düşüdü. Şehir halkına eziyet eden şihneyi görevinden aldı. Mekki b. Karnas ve ailesini yakalattı. Dilini kesip gözünü oyduğu gibi elindeki her şeyi aldı. Eziyet etmesi için İbn Karnas'ı kardeşine teslim etti. Bütün malları müsadere etti.

Aynı şekilde Hâcib Nasır'ın da gözlerini oydu. Yardımcılarına işten el çekti. Bu kişilerin de birer gözünü oydu. Reis Mekki'nin yardımcılarından Tahir b. Zair'in dizleri kesildi.

Rıdvan'ın çocuklarını Caber kalesinden, Haleb'e getirtti. İlgazi, Rıdvan'ın kızına [s.203] evlenme teklif ederek onunla evlendi. Haleb reisliğine Süleyman b. Abdürrezzak el-Aclanî el-Balisi'yi tayin etti. Kardeşinin oğlu Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcabbar'ı da Haleb naibliğine atadı.

Frenklerle bir yıllığına anlaşma yaparak Zerdana ve Esarib'i onlara verdi.

İbn Mavsul'ün Ölümü

İlgazi 526 senesi Muharrem'inde asker toplamak üzere doğuya gitti. Safer ayı içinde veziri Ebu'l-Fazl b. el-Mavsul vefat etti. Onun yerine bu göreve Ebu'l-Reca b. Sertan'ı tayin etti.

Belek b. Behram'ın Haberi

Belek ve İlgazi Rebiülahir'in 17'sinde Fırat'ı geçtiler. Belek, İlgazi'nin kardeşi Behram b. Artuk'un oğlu idi. İlgazi yeğenini Rum beldelerinden yardıma çağırmişti. Belek, Malatya yakınlarında sayısız kaleye sahipti. İkisinin yanında birçok Türkmen savaşçısı vardı. Bu arada İlgazi kötü davranışları nedeniyle Ebu'l-Reca b. Sertan'ı vezirlikten azletti.

20 Cemaziyelevvel'de Zerdana önlerinde karargâh kurarak günlerce muhasara etti. Kalenin dış kısımlarını aldı. Kalenin hakimi, önceden İlgazi'nin Fırat'ı geçtiğini öğrenmişti. Adamlarını topladı. 25 günden beri kuşatma altında olan bu kimselerden sabırlı olmalarını istedi. Onlara yardım ve [s. 204] asker bulacağına söz verdi. Kaledekiler bir süre daha dayandılar. Ancak, hiçbir şey olmadı. Daha sonra elindeki mallarla onların canını satın alarak kurtaracağını belirterek "Vallahi siz bana şahit olun. Eğer sizin kurtuluşunuz için Müslüman olmam gerekiyorsa ben Müslüman olur ve sizi onun elinden kurtarırım." dedi.

³⁵ İbn el-Esir'e (1979, 592) göre, İlgazi önce oğlunu affetti. Onun yandaşlarını cezalandırdı. Ardından oğlunu yanına çağırıldı. Onu sarhoş bir vaziyette görünce öldürmek istedi. Ancak yine bundan vazgeçmişti.

İbn el-Adim

Daha sonra kaleden çıkıp, Antakya hakimi Baudouin'in yanına kadar gitti. O bu sırada kendisine isyan eden Trablus hakimini şehrinde kuşatmıştı³⁶. Zerdana hakimi, İlgazi'nin Fırat'ı geçerek Zerdana üzerine yürüdüğü haberini verdi. Baudouin, ona "Biz onunla o da bizimle anlaştı. Aramızdaki ahdi bozmadık. Onun yokluğunda beldelerini koruduk. Bizler şeyhiz. Zerdana'dakilere bir kötülük yapacağını zannetmiyorum. Onunla Antakya ve çevresine hücum etmemesi konusunda anlaştığımız için, belki de Trablus ya da Kudüs üzerine yürüyecektir. Şimdi senin Efamiye ve Kefertab'a dönerek oradaki gelişmeleri araştırman gerekir." diyerek karşılık verdi.

Zerdana hakimi, Baudouin'e haber göndererek, İlgazi'nin Zerdana önünde karargah kurduğunu söyledi. Baudouin, Trablus hakimiyiyle yanına gelmesi şartıyla barış yaptı ve Antakya'ya ulaştı. Joscelin'i yardıma çağırdı. Müslümanlar, Zerdana'ya karşı dört mancınık kurdular ve dış surları ele geçirdiler. Frenkler, Müslümanların kale önünde karargâh kurmasından 14 gün sonra bölgeye ulaşarak el-Deyr altında karargâh kurdular. İlgazi durumu haber alınca Zerdana kuşatmasını bıraktı. Frenklere doğru yönelerek Nevaz'da karargâh kurdu. Onları geçitten düz araziye çıkartmak istedi. Ancak Frenkler çıkmadılar. İlgazi, Tell-Sultan'a yürüdü. Atabek Tuğtekin de onunla birlikteydi. Frenkler buldukları yerden çıkarak Nevaz'da karargâh kurdular. Esarib rabazına hücum edip duvarlarını ve mahsüllerini yaktılar. Buranın hakimi Yusuf b. Mirhan kaleye girdi. Frenkler, Ebbin (Ebbeyn)'e geldiler. Daha sonra buradan ayrılarak Danis'de karargâh kurdular. Ancak taraflar arasında herhangi bir mücadele olmadı. [s. 205] İki taraf daha sonra ülkelerine döndüler. İlgazi geri dönerek tekrar Zerdana'yı kuşattı. İkinci defa şehrin dış kısmına hücum ederek Frenklerden bir kısmını öldürdü.

İLGAZI'NİN SONU

İlgazi'nin Hastalığı

Frenkler geri dönerek yeniden el-Deyr altında karargâh kurdular. İlgazi ise, Nevaz'a yürüdü. Frenkleri üzerine çekmek için burada üç gün kaldı. Ancak onlar savaş alanına çıkmıyorlardı.

İttifak vardır ki, İlgazi çok miktarda kurutulmuş et, yeşil ceviz, karpuz ve meyve yediği için midesinden rahatsızlandı. Durumunun ağırlaşması üzerine Haleb'e gitti. Ancak, hastalığı daha da arttı. Bu arada Tuğtekin Dimaşk'a, Belek Gazi de kendi topraklarına geri döndüler.

İlgazi tedavi olmak için Haleb'e gelmişti. Bir süre sarayda ikamet etti. Ancak hastalıktan kurtulamadı. Haleb askeri ise; 1000 süvari ile Azaz amilliğine bağlı Tubbel nahiyesine akına çıktılar. Onların yanında Devlet b. Kutalmış gibi emirler de

³⁶ Trablus hakimi Pons 1122 senesi içinde bilinmeyen bir sebeple II. Baudouin'e isyan etti. Bu isyan karşısında Kudüs ordusunun başında harekete geçen Kral, Trablus üzerine yürüdü. Akka'ya geldiği sırada Pons itaatini bildirip özür dilemiş ve suçu affedilmiştir. Bkz., Runciman 1986, 132-133.

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

bulunuyordu. Bunlar, Tübbel'i yağmalayarak geri döndüler. Dönüş yolunda Harbil b. Kelyam (Guillaume) 40 süvari ile onlara saldırdı. Müslümanlar yenildiler. İçlerinden bir kısmı öldürüldü.

[s. 206] Belek Gazi, Lanetli Joscelin ve onun yeğeni Galeran'a karşı bu senenin Receb ayı içinde Serüc yakınlarında zafer kazandı. Onları ve Tancred'in kız kardeşinin oğlunu esir etti. Bu sonuncusunu daha önce Leylun savaşında esir edilmiş fakat daha sonra özgürlüğünü 1000 dinara geri almıştı. Belek, onlarla birlikte 60 süvariye esir aldı³⁷.

Joscelin ve Galeran'dan ellerindeki yerleri kendisine teslim etmelerini istedi. Onlar bunu kabul etmeyerek "Biz ile ülkemiz deve ile yükü gibidir. Bir deve ölünce yükü diğerine yüklenir. Bizim topraklarımız artık bizim hakimiyetimizde değildir." dediler.

Sonra Belek, ikisini alarak ülkesine gitti. Bundan sonra Frenkler Şaban ayı içerisinde Tell-Başır'e ulaştılar. Tell-Kabbasin'i ele geçirdiler. Buza'a hakimi şehir halkı ile onların karşısına çıkıp savaştı. Müslümanlar yenildi ve içlerinden 90 kişi öldürüldü.

İlgazi'nin Ölümü

İlgazi günlerce aynı durumda kaldı. Hastalığı iyileşti. Mardin'e yürüdü. Ardından Meyyafarikin'e gitmek üzere buradan ayrıldı. Fakat yolda hastalığı tekrar şiddetlendi. 516 senesinin Ramazan ayının başında Meyyafarikin'e yakın Aculeyn denilen köyde vefat etti.

SÜLEYMAN B. ABDÜLCABBAR B. ARTUK DEVRİ

[s. 209] İlgazi'nin ölümünün ardından oğlu Süleyman Meyyafarikin'e, diğer oğlu Timurtaş Mardin'e, kardeşinin oğlu Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcabbar b. Artuk da Haleb'e hakim oldu. Antakya hakimi, onun vefat haberini alınca Ermenileri ve kendi askerlerini toplayarak Buza'a vadisine indi. Burayı yağma ederek, gücünün yettiği her şeyi mahvetti. el-Vadi'den el-Bab halkı ona mal vererek, hizmetine girdiler.

³⁷ İbn el-Esir (1979, 593), Belek'in Urfa'yı kuşattığını, ancak başarılı olamayıp, şehir önlerinden ayrıldığını yazar. Daha sonra bir Türkmen, Urfa Kontu Joscelin'in, kendisini takip ettiğini öğrenmiş ve yanında bulunan 400 kişiyle Joscelin ve yeğeni Kelyam (?)'i esir etmiştir. Savaşın cereyan ettiği mevkiî konusunda ise, *Anonim Süryani Vekayinâmesi* (Tritton 1933, 90) buranın, Urfa'ya bağlı Haig, Mateos (1987, 271) Urfa'ya bağlı Taftil köyü olduğunu yazarlar. el-Azimi (1988, 37) ise, İbn el-Adim gibi olayın Seruc yakınlarında meydana geldiği görüşündedir. Diğer kaynakların aksine farklı bir rivayeti aktaran Süryani Mikhael (1944, 72), Joscelin'in karısının öldüğünü ve daha sonra Antakya kontu Roger'in kızı ile evlendiğini yazar. Joscelin gelini, Urfa'ya götürmek isterken yolda Belek tarafından tuzağa düşürülüp, esir edilmiştir. Ayrıca bkz., Fulcherius 1969, 237; Willermus 1943, I; 540; İbn Kalanisi 1983, 330. Krş., Runciman 1986, 133; Demirkent 1987, 29-32; Usta 2005, 362-363.

İbn el-Adim

Baudouin, buradan Balis'e yürüdü. Şehre karşı mancınıklarla savaştı. İbn Malik ve Balis ahalisi, ona mal vermeyi kararlaştırdı. Ancak, Baudouin isteklerinde çok ileri gitti. Balis'de Türkmenlerden ve Haleb süvarilerinden bir grup vardı. Süvariler ve yanlarındaki şehir halkı kaleden çıkarak Frenklerle savaştılar. Frenk ileri gelenlerinden bazıları öldürüldü. Müslümanlar çok güzel bir zafer kazandılar.

Baudouin yeniden el-Vadi'ye yürüdüğü haberi Süleyman b. İlgazi'ye ulaşmıştı. Baudouin, buraya bağlı el-Bire'yi muhasara etti. Şehir halkı kendi hayatlarına dokunmamak şartıyla kaleyi ona teslim ettiler. Ancak, Baudouin, onları alıkoyarak beraberinde Antakya'ya götürdü. Haleb ve civarına yapılan Frenk yağmaları ertesi 516 senesinde de devam etti. Bu senenin Safer ayında Bedrüddevle Süleyman Haleb'te vezaret görevine, daha önce İlgazi tarafından tutuklandığını bahsettiğimiz Ebû Reça Sadullah b. Hibbetullah b. el-Sertan'ı tayin etti.

[s. 210] Bedrüddevle Haleb'de Züccaciyn'de olan ve Benu'l-Acemî olarak da bilinen medreseyi Ebû Talib b. el-Acemî'nin işaretiyle yeniledi. Bana anlatıldığına göre Bedrüddevle burada dört mezhebin fakihleri içinde yer tahsis etmeyi kararlaştırmıştı. Bu nedenle Haleb'de Tahhahin'de eski bir kilisede olan yerini nakletti.

10 Safer 516'da Haleb hakimi Bedrüddevle Süleyman ile Antakya hakimi Baudouin arasında Esarib'in Haçlılara teslim edilmesi şartıyla barış yapıldı. Şehir ahalisi kaleyi teslim ettiler. Buranın ilk sahibi Sir Alan Meschin oldu. Esarib ölene kadar onun elinde kaldı. Daha önce Hâcib Cibril b. Barak'ın idaresinde idi. Bedrüddevle Esarib'in yerine onu Haleb şihneliğine tayin etti.

BELEK B. BEHRAM B. ARTUK DEVRİ

19 Safer Çarşamba günü Antakya hakimi Baudouin, [s. 211] Nurüddevle Belek b. Behram b. Artuk'la savaşmak üzere harekete geçti. Bu sırada Belek, Gerger kalesini muhasara ediyordu. Sence köprüsü yakınlarındaki Uruş³⁸ denilen mevkide karşılaştılar. Nurüddevle Belek, onu mağlup ve esir etti. Askerlerinden ve kumandanlarından birçok kimseyi öldürdü. Karargâhını yağmaladı³⁹. Cuma'dan sonra Gerger'i fethetti. Onun elinde birçok Frenk esiri vardı. Baudouin'i, Joscelin ve Galeran ile birlikte Harteberet (Harput)'de hapsetti⁴⁰. Nurüddevle, bundan sonra

³⁹ Fulcherius (1969, 240), olay hakkında tafsilat vermeden sadece kralın Belek'in eline esir düştüğünü söylemekle yetinirken, Willermus (1943, I; 540), yanında korumalarıyla birlikte ana kuvvetinden ayrılan Baudouin II'nin sabaha karşı Belek'in kurduğu pusuya düşerek esir edildiğini ve adamlarının dağıldığını yazmaktadır. Ona göre, II. Baudouin, Urfa'ya bağlı yerleri Belek'in saldırılarına karşı tahkim etmek amacıyla bölgede bulunmaktaydı. Urfalı Mateos (1987, 272-273) ise, Belek ile savaşmak üzere harekete geçmiş olan II. Baudouin'in, Belek'in çevrede olduğundan habersiz avlanmaya çıktığı sırasında esir edildiğini söylemektedir.

⁴⁰ Süryanî Mikhael (1944, 72), Belek'in esirleri Palu'da tuttuğunu yazar.

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

Fırat'ı geçerek Haleb önünde karargâh kurdu. Şehri zorladı⁴¹. Karargâhını şehrin güneyine kurdu. Sonra Bankuşa'ya nakletti. Günlerce burada kaldı. Sonra Nireb ve Cebrin topraklarına yürüdü. Ürünlerin yakılıp, atların alınmasını emretti.

[s. 212] Onun askerlerinden bir bölük Haddadin'e gittiler. İçlerinden biri kısa bir mızrak aldı. Tarlada çalışmakta olan çiftçilerden birinin üzerine atarak onu öldürdü. Buraya sığınan kimseler teslim olmaktan kaçınıncı mağaraları muhasara ettiler. Askerler mağaralara duman saldı. 150 kişi dumandan boğularak öldü.

Tell-Abbad ve Te'cin'deki mağaralarda da bir grup insan dumandan boğuldu. Afr-i Tennur'da kadınlar ve çocuklar esir edildi. Askerler bunlardan bazılarını satıp bazılarını köle edindiler. Haleblilere ait otlaklardan 300 baş at ele geçirdiler. Belek'in yaptıklarından dolayı tarlalar yandı. Bu çok büyük zorluklara sebep oldu.

Belek'in Haleb'e Girişi

2 Cemaziyevvel 517 Salı günü sabahı Haleb şehri Mukallid b. Sakaveyk ve Müferrec b. el-Fazl tarafından amanla Belek'e teslim edildi. Her taraftan Belek'in şiarı (parolası, sembolü) halka duyuruldu. Belek, Antakya kapısını kırıp, batı tarafındaki Yahudiler kapısını tahrip etti. Ayın 4'ünde Cuma günü şehrin kalesi de ona teslim edildi. Belek, aynı gün Bedrüddevle indikten sonra kaleye çıktı. Buranın boşaltılmasını kararlaştırdı. Sultan-şah b. Rıdvan'ı kaleden çıkartarak Harran'a gönderdi. Harran daha önce Rebiülahir ayında şehir halkının Belek'ten korkmalarından ötürü kapılarını ona açmıştı⁴².

Sonra Belek, el-Bire üzerine yürüyerek buraya hücum etti. Şehirde bulunan piskoposu esir etti. Bu zat, ona itaat ederek, vekili oldu. Belek daha sonra Kefertab'a yürüdü. Vekili olan piskopos, onu terk ederek Kefertab'a kaçtı. [s.213] Belek kaledekilerle savaşmaya azmetti. 12 Cemaziyelahir Salı günü piskoposu geri istedi⁴³.

Frenk esirleri

Bu arada Harput'ta hapis tutulan Baudouin el-Ruvis, Joscelin, Galeran, Tankred'in kız kardeşinin oğlu, Baodouin'in yeğeni ve diğer Frenk esirlerinin kale halkından bir grupla birlikte hareket ettikleri haberi geldi. Bu kimseler, esirleri serbest bıraktılar. Kaleye saldırarak ele geçirdiler⁴⁴. Burada Nurüddevle'ye ait olan pek çok şeye de sahip oldular. Joscelin şöyle dedi "Helak olmaya yakındık ve şimdi kurtulduk. Doğru olan gitmemiz ve gücümüzün yettiğini yapmamızdır." Ancak,

⁴¹ İbn el-Esir (1979, 611), Haleb sahibi Bedrüddevle'nin Esarib'i Haçlılara teslim etmesi üzerine, onun şehri korumayacağını düşünen Belek'in Haleb'i ele geçirmeye karar verdiğini yazar.

⁴² el-Azimi (1988, 38)'ye göre, Belek Harran şehrini, Haleb'i ele geçirmesinden sonra Rebiülevvel ayı içinde ele geçirmişti.

⁴³ el-Azimi (1988, 38) Piskoposun, Harput'da esir tutulan Frenklerin harekete geçtiği gece Belek'in elinden kaçtığını yazar.

⁴⁴ İbn el-Esir (1979, 613), bu olayın Rebiülevvel ayı içinde meydana geldiğini yazar. el-Azimi'ye (1988, 38) göre ise, Cemaziyelahir ayı içinde gerçekleşmiştir.

İbn el-Adim

Boudouin kaleyi bırakıp, gitmeye razı olmadı. Neticede Joscelin'in kaleden çıkması konusunda görüş birliğine vardılar. Joscelin'e Frenkleri toplayıp Harput'a gelene ve onları kurtarana kadar et yememesi, kurban zamanı hariç içki içmemesi ve elbise değiştirmemesi hususunda yemin ettirdiler.

Belek ise çabucak Hertebere üzerine yürüyüp burada karargâh kurdu⁴⁵. Receb ayının 23'ünde kaleyi zorla fethetti. Burada olup nimetlerine ihanet edenler ile Baudouin, Galeran ve Baudouin'in yeğeni dışında kalan Frenkleri öldürdü. Onları da Harran'a göndererek hapsedti.

Joscelin'in Yağması

[s.214] Joscelin ise Kudüs'e gitti. Frenklerden yardım istedi. Birlikte Tell-Başir'e geldiler. Burada Harteberet'in kılıçla fethedildiğini haber aldılar. Joscelin el-Vadi'ye yürüdü. Buza'a şehri ile savaştı. Bazı duvarlarını ve şehir kapısını yakarak ağaçları kesti. el-Vadi'de de buna benzer ne bulduysa yaktı. Sonra Haylan'a indi. Sonra Haleb'in kuzeyindeki Meşhedü'l-Cef taraflarına indi. Bostanları ve türbeleri tahrip etti. Nakira bostanı yakınlarındaki Tarud türbesindeki insanları öldürüp 20 kadarını esir etti.

Sonra yürüyerek batı tarafındaki ovaya indi. Haleb'in güney tarafındaki türbeleri ve bostanları tahrip etti. Meşhedü'l-Dakka'daki mezarları açtı. Fakat burada bir şey bulamayıp ölüleri yaktı. Halebliler her gün onunla şiddetli bir şekilde savaşıyor ve böylelikle Joscelin'in gücü her seferinde tükeniyordu.

Sonra 15 Ramazan Salı günü harekete geçerek Saidiyye'de geldi. Ağaçları kesti. Daha sonra burada Frenkler, ondan ayrılarak her biri kendi ülkesine geri döndü⁴⁶. Onların konakladığı mevkilerde 40 kadar ölü (at) bulundu. Ahaliden bir grup onları yağmaladı.

Kadı İbn el-Haşşab, Haleb kumandanının onayı ile Haleb'de, Hıristiyanlara ait kiliselerin tahrip edilmesini emretti. Bunların mihrapları kubbeye çevrildiği gibi kapıları değiştirildi. Neticede kiliseler mescide çevrildi. Bu Hıristiyanların büyük kilisesine de yapıldı. Burası Mescidü'l-Serracin olarak isimlendirildi. Bugün ise Halaviyyun Medresesidir. [s.215] Haddadin Kilisesi ise bugün Haddadin Medresesidir. Derbü'l-Hiraf Kilisesi, İbn Mukaddem Medresesinin yerindeydi. Haleb'de iki kilise dışında başka kilise bırakılmadı. Bunlar şimdi hala ayakta dur.

Bütün bu olaylar Nurüddeve Belek'in Haleb'de olmadığı bir sırada meydana geldi. Sonra Joscelin, Ramazan ayının 19'unda el-Vadi, el-Nakira ve el-Ahass

⁴⁵ Fulcherius (1969, 253) ve Willermus (1943, I; 543), Belek'in hücumu geçmeden önce Baudouin'e kaleyi teslim etmek koşuluyla sağ salım ülkesine geri dönmeyi teklif ettiğini fakat, kralın bunu kabul etmediğini aktarmaktadır.

⁴⁶ Fulcherius (1969, 252) ve Willermus (1943, I; 545)'a göre, Joscelin ve yanındakiler, Kralın yeniden Belek'in eline geçtiği haberini alınca yaptıkları hazırlıkların boşa gitmemesi için Halep'e saldırarak dört gün boyunca şehirdekilerle savaştıktan sonra daha fazla bir şey yapamayacaklarını anlayınca dağılarak ülkelerine geri dönmüşlerdir.

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

üzerine yürüdü. el-Garib'de bulunan 500'den fazla atı ele geçirdi. Bu nedenle Haleb'de 50 attan başka binek kalmadı. Joscelin at, deve, sığır gibi hayvanlardan sayılamayacak kadar çok ganimet aldı. Gücünün yettiği her şeyi ve herkesi tahrir edip, insanları esir ve katledip Tell-Başir'e döndü.

Sir Alan, Antakya askeri ile birlikte Esarib'den çıkarak Hatune ve Halfa üzerine ilerledi. Güneyde el-Garib'de Joscelin'in yağmasından arta kalan 300 kadar atı da ele geçirdi. Daha sonra mallarıyla Şeyzer'den gelmekte olan bir kervanı ele geçirdi.

[s. 216] Joscelin ise, Fırat bölgesinden geçerek Şabahtan bölgesine girdi. Türkleri ve Kürtleri yağmaladı. 10.000'den fazla at ve ganimet ele geçirdi. İnsanları öldürüp yağma yaptı. Bu sırada Haleb askerlerinden atları sağlam olanlar, haramilerle birlikte Frenk ülkesine yağmayı kesmiyorlar, zaman zaman da esir getiriyorlardı.

Joscelin, el-Cebbul ve civarını yağmaladı. Birçok binek hayvanı ele geçirdi. Ardından, Deyr-i Hafır'e yöneldi. Buranın halkını mağaralarda dumanla boğdu. Kabirleri açıp ölülerin kefenlerini çaldı.

Müslümanların Harpleri

26 Zilkade Çarşamba günü Belek, nehrin Şam tarafına geçti. Batınîlerin Haleb'deki daisi Behram'ı yakaladı. Batınîlerin şehirden çıkarılmalarını emretti. Onlar da mallarını mülklerini satarak şehirden çıktılar. Daha sonra Emîr Nurüddeve Belek askerlerini topladı. Atabek Tuğtekin Dimaşk askeri ile Aksungur el-Porsukî de askeriyle birlikte onun yanına geldi. Azaz önlerinde nehri geçerek burada karargâh kurdular. Şehri sıkıştırarak muhasara ettiler. İşi kolaylaştırmak için tüneller kazıldı. Frenkler toplanarak Müslümanları Azaz önlerinden çevirmek amacıyla harekete geçtiler. İki ordu karşılaştı. Müslümanlar mağlup oldu. Bir kısmı öldürülüp bir kısmı da esir edildikten sonra dağıldılar. Belek, el-Nakira'daki el-Nauret kalesi ile Fırat kıyısındaki Muğare kalesini tahkim etti. [s. 217] Ferhunde Hatun b. Rıdvan ile evlendi. 23 Zilhicce 517 tarihinde burada kaldı.

Belek'in Dönüşü

518 senesi Muharrem'inde Belek, Haleb reisi Süleyman el-Aclanî'nin yerine Harran halkından İbn Sa'dan olarak bilinen Muhammed b. Sa'dan'ı getirdi. Belek'in Haleb'e gelişiyle yol kesicilerden ve korkudan emniyet çoğaldı. Ona karşı büyük bir korku oluştu. Haleb kapıları gece ve gündüz açık bırakılmaya başlandı. Fesat erbabının yolunu kesti. Bekçilere "Birinin feryadını işitirsem boynunuzu vurdururum." diyordu.

Daha sonra Harran'da hapiste tutulan Baudouin ve yanındakileri Haleb kalesine naklederek burada hapsedti. Onun adamlarından bir grup Türk, Azaz üzerine yürüdü. Onlarla, Frenkler arasında Meşhela yakınlarında vuku bulan bir

İbn el-Adim

savaşta Türkler, galip geldi. Frenklerden atlı ve yaya 40 kişiyi öldürdüler. Onların haçlarını aldılar. Geri kalanlar içlerinde birçok yaralı olduğu halde Azaz'a ulaştılar.

Kanun-ı Evvel ve Kanun-ı Sanî'de yağmurlar kesildi. Mahsul azaldı. Sonra yeniden yağmurlar başladı. Mahsuller çoğaldı. [s.218] İnsanlar mahsulü topladılar. Haleb'de mahsuller arttı.

Menbic Sahibi

518 senesi Safer'inde Nurüddeve Belek, Menbic hakimi Hassan b. Gümüştekin'e, kendisine, onun hakkında ulaşan bir şeyden ötürü düşman oldu. Amcasının oğlu Timurtaş b. İlgazi idaresinde bir bölük asker gönderdi. Menbic'in dışında kalmalarını, Hassan b. Gümüştekin'den kendileriyle birlikte Tell-Başır topraklarına yağma yapmak üzere kaleden çıkmasını istemelerini emretti. Belek'in askerleri bunu yapıp Menbic'e girdiler. Kaleden dışarı çıkan Hassan'ı yakaladılar. Fakat kaledekiler, mukavemet etti. Hassan'ın kardeşi İsa, kaleye girdi. Hassan çırılçıplak soyulup, sürüklendikten ve eziyet edildikten sonra Palu kalesine gönderilerek burada hapsedildi. Ancak kardeşi kaleyi teslim etmedi.

Müslümanların Zaferi

İsa, Joscelin'e "Eğer yanıma gelip, beni Belek'in askerlerinden kurtarırsan, Menbic'i sana teslim ederim." şeklinde haber gönderdi. Onun, "Eğer Menbic'e gelirsen kalede senin savaş naranı attırırım" dediği de söylenir. Joscelin Kudüs, Trablus ve diğer Frenk beldelerine giderek 10.000'i aşan bir süvari kuvveti topladı. Belek'i, Menbic önlerinden uzaklaştırmak için şehir yakınlarına geldi. Joscelin, şehre yaklaşınca Belek, onun üzerine yürüdü. 18 Rebiülevvel Pazartesi günü iki taraf karşılaştı. [s.219] Yapılan savaşta Frenkler yenildiler⁴⁷. Müslümanlar nehrin arkasına kadar onları takip edip kimini öldürüp, kimini esir ettiler.

Bugün içinde Belek, Frenklerin üzerine 50 defa hamle yaptı. Kılıç vurup, mızrak sançtı ve her seferinde yaralanmadan sağ salım, onların arasından çıktı. Menbic'e döndü. Geceyi Frenkler üzerine zaferlerini devam ettirmesi için Allah'a ibadetle geçirdi.

19 Rebiülevvel Salı sabahı savaşta ele geçen bütün esirleri öldürttü. Sonra Menbic'i dövecek olan mancınıklara yer seçmek için kaleye doğru gitti. Üzerinde beyaz bir elbise, elinde ise bir kalkan vardı.

⁴⁷ Fulcherius (1969, 262-264) ve Willermus (1943, II; 16-17) ise zaferin Haçlılarca kazanıldığı ve hatta bu savaşta Joscelin'in farkında olmadan Belek'i öldürdüğü ve sonradan bu kesik başı bir zafer nişanesi olarak genç bir süvari ile Antakya'ya gönderdiği şeklinde pek de gerçekçi olmayan bir rivayet aktarmaktadır. Nitekim İbn el-Esir (1979, 619) ve Urfalı Mateos'da da (1987, 277-278) zaferin Belek tarafından kazanıldığı açıkça belirtilmektedir.

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

Belek'in Ölümü

Menbic muhasarasına amcasının oğlu Timurtaş b. İlgazi'yi tayin edip, Frenkler tarafından sıkıştırılan Sur şehrine yardıma gitmeye karar vermişti. Nihayetinde, daha sonra Frenkler bu zorlama neticesinde Sur'u aldılar. Belek kaleden atılan ok kendisine isabet ettiği sırada askerlerine emirler veriyordu. Bu okun bizzat İsa tarafından atıldığı ve onun sol köprücük kemiğine isabet ettiği söylenir. Belek oku çekip çıkardı ve üzerine tükürerek şöyle dedi "Bu bütün Müslümanları öldürdü" ve orada öldü⁴⁸.

Onun saatlerce bu durumda kaldığı ve sonra ecelin onu -rahimuhullah- aldığı da söylenir. Belek'in naaşı Haleb'e taşındı ve burada Makam-ı İbrahim'in karşısında gömüldü.

TİMURTAŞ B. İLGAZİ DÖNEMİ

Timurtaş Haleb'de

[s.220] Hüsameddin Timurtaş b. İlgazi 20 Rebiülevvel Çarşamba günü Haleb'e ulaştı. Kaleye girerek bayrağını astı. Münadilerle şehre hakim olduğunu duyurdu.

Süleyman b. İlgazi, Meyyafarikin ve Herteberet ve Belek'in diğer kaleleri üzerine yürüdü. Bunlar elliden fazla yerde olup, ona teslim oldular.

Davud b. Sökmen de harekete geçerek Palu'yu aldı. Hassan b. Gümüştekin'i serbest bıraktı. O da Menbic'e döndü. Timurtaş ise; Haleb'e hakim olunca çocukluk ve oyunlarla meşgul olduğundan devlet işlerine vakit ayıramadı⁴⁹. Şehirde durum bozuldu. Bu nedenle Müslümanların işleri zayıfladı. Timurtaş, Ebû Muhammed b. el-Mavsul'ü vazir tayin etti. Sonra 518 Receb'inde onu azlederek mallarını müsadere etti. Ebu'l-Reca b. el-Sertan'ı vezir tayin etti. Haleb reisliğine de Fazail b. Said b. Bedi'yi tayin etti.

Daha sonra Harran'a adamlar göndererek Belek'in burada ikamet ettirdiği Sultan-şah b. Rıdvan'ı, güçlü olduğu Mardin kalesine getirtip hapsedirdi. Ancak Sultan-şah, iplere tutunarak kaleden aşağı indi ve Dara'ya kaçtı. Daha sonra Hısn-ı Keyfa'daki Davud b. Sökmen'in yanına gitti.

Timurtaş'ın Faaliyetleri

Rebiülevvel'in 20'sinde Joscelin'in naibi Ruha'dan hareketle Şabahtan bölgesine akın yaparak burayı yağmaladı. Timurtaş'ın naibi Ömer el-Hass [s.221]

⁴⁸ Haçlı kronikleri Fulcherius (1969, 262-264) ve Willermus (1943, II; 16-17), Belek'in Menbic'in yardımına gelen Haçlı kuvvetleriyle yapılan savaş sırasında Joscelin tarafından farkında olmaksızın öldürüldüğü görüşündedirler. Ancak bu diğer kaynaklarda verilenlerle tamamen zıttır. Krş., Demirkent 1987, 49-51 ; Usta 2005, 366-367.

⁴⁹ Timurtaş, babasının ilk olarak Haleb'e gelip Mardin'e dönüşü sırasında vekil olarak Haleb'de bırakıldığında 17 yaşında idi. Muhtemelen müellif, Artuklu beyinin genç yaşının ve devlet işlerine ilgisizliğinin ortaya çıkardığı sorunlara değinmek için bu şekilde bir cümle kullanmıştır.

İbn el-Adim

ona karşı harekete geçti. Bu zat, Timurtaş'ın naibi ve babasının evlatlığı idi. Ömer el-Hass, Frenklerin arkasından 300 süvari ile çıktı. Mercü'l-Eksas'da onlarla karşılaşarak mağlup etti. Frenklerle birlikte onların yanında olan bir çok kimseyi öldürüp ganimetlerle geri döndü. Frenklerin kellerini elde edilen ganimetlerle birlikte Timurtaş'a gönderdi. Bunun üzerine Timurtaş, onu Haleb şıhneliğine tayin etti. Ömer el-Hass, Meşhed-i İbrahim Kapısının önündeki kubbede medfundur. İsmi kubbenin dört bir tarafında yazılıdır.

Haleb kalesine ise, Abdülkerim denilen bir kimseyi tayin etti. Bu senenin Cemaziyelevvel ayının başında Antakya hakimi Baudouin II. – Belek, onu Haleb kalesinde hapsedirmişti – ile Timurtaş b. İlgazi arasında Esarib, Zerdana, el-Cezr, Kefertab ve Azaz'ın Timurtaş'a verilmesi ve 80.000 dinar fideye karşılığında barış yapıldı. Fideyenin ilk taksiti olarak Frenklerden 20.000 dinar geldi.

Dübeys b. Sadaka

Baudouin, Dübeys'in Müslümanlar arasından çıkarılması hususunda yardım için yemin etti. Zira Dübeys, Müstersid tarafından mağlup edilip, askerlerinin çoğu öldürüldükten sonra mağlup olarak İlgazi'nin yanına gelmişti. Ardından, ülkesini ve topraklarını terkedip, mallarını ve parasını Malatya'ya gönderdi. Devser kalesine İbn Salim b. Malik b. Bedran'a elçiler göndererek ondan kendisini himaye etmesini istedi. İbn Salim de, onu himayesine aldı. Ancak, Müstersid ve Sultan Mahmud, buna çok kızdılar.

Dübeys, Haleb halkından bazı kimselerle mektuplaştı. Onlara bir miktar para göndererek Haleb'i kendisine teslim etmelerini istedi. Şehrin reisi Fazail b. Said b. Bedi bunu öğrenerek [s.222] Timurtaş b. İlgazi'ye bildirdi. Timurtaş, komplocuları yakalatarak işkence etti. Bazılarının başlarını kesti, bazılarının mallarını müsadere etti, bazılarını da yaktı.

Baudouin ile Timurtaş arasındaki anlaşmaya Şeyzer hakimi Emir Ebu'l-Asakir Sultan b. Munkiz aracı olmuş ve kendi çocukları ile kardeşlerinin çocuklarını Baudouin'in yerine Haleb'e göndermişti.

Baudouin, anlaşma şartlarını kabul etmesi üzerine Timurtaş'ın meclisine getirildi. İki birlikte yiyip içtiler. Timurtaş, ona kumaş bir hil'at, altın bir taç, elbise ve çizme giydirdi. Belek'in, onu esir aldığı gün elinden aldığı atı geri verdi. Baudouin bu ata binerek 4 Cumadiyel? Çarşamba günü Şeyzer'e gitti. Timurtaş ile yaptığı anlaşmanın şartlarına uygun olarak rehinler gelene kadar Şeyzer emirinin yanında kaldı. Rehinelere ise; Baudouin'in kızı, Joscelin'in oğlu ve bunların dışında Frenklerin çocuklarından 12 kadar kimse idi. Fideyenin ilk peşinatı olan 20.000 dinar gönderildi.

Şeyzer hakimi rehinelere alıp, Şeyzer hapishanesinde bulunan Baudouin'i serbest bıraktı. 17 Receb günü Baudouin – Allah ona lanet etsin - Timurtaş ile yaptığı anlaşmaya ihanet etti. Ona bir mektup göndererek "Kendisine karşı konulması imkânsız olan patrik, bana ne verdiğimi ve ne kararlaştırdığımı sordu. Azaz kalesini teslim ettiğimi duyunca buna razı olmadı. Anlaşmayı reddetmemi

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

istedi. Senin yaptığın hata beni zor duruma düşürüyor. Patriğe muhalefet etmeye muktedir değilim.” dedi. İki taraf arasında elçiler gidip geldi ise de bu şartlar üzerine barış yapılamadı.

Dübeys ve Baudouin

Dübeys, Joscelin ve Baudouin ile birleşti. Onlara meylettii. Onlar da Caber kalesi hakimi Malik b. Salih'in aracılığı ile taraflar anlaştilar.

[s.223] Dübeys ve Frenklar, Haleb'in Dübeys'in⁵⁰, malların, şehrin ticaretinin ve civardaki beldelerin Frenklerin olması şartlarıyla ittifak ettiler. Dübeys, Merc-i Dabık'a geldi. Hüsamüddeve Timurtaş, ona karşı çıkararak mağlup etti.

Timurtaş, Frenklerin anlaşmaya ihanet ettiklerini öğrenince asker toplamak ve kardeşi Süleyman b. İlgazi'den yardım istemek üzere 25 Receb tarihinde Haleb'den Mardin'e gitti. Benu Munkiz'in rehinelere Haleb'de Timurtaş'ın yanında, Frenklerin rehinelere Şeyzer'de Ebu'l-Asakir'in yanında kaldılar. Baudouin ve Timurtaş arasında 25 Şaban'ın da bir elçilik teatisi oldu. Baudouin, ona anlaşmayı bozduğunu ve Haleb üzerine yürümeden Artah'a hücum edeceğini bildirdi.

Baudouin, Artah'dan ilerleyerek Kuveyk nehri kenarında karargâh kurdu. Yolun üzerinde bulunan her şeyi mahvetti. 26 Şaban Pazartesi günü yani Teşrinevvel'in 6'sında Haleb kapısı önünde karargâh kurdu. Dübeys ve Joscelin, Tell-Başir'den çıkarak el-Vadi nahiyesine yürüdüler. Civarda bulunan tütün, pamuk ve diğer ürünleri mahvettiler. Ancak daha sonra kendilerine verilen 100.000 dinar karşılığında bundan vazgeçtiler.

[s.224] Ardından buradan harekete geçerek Baudouin ile birlikte Haleb önlerinde karargah kurdular⁵¹. Sultan-şah b. Rıdvan da onlara katıldı⁵².

Frenklerin kumandanı Baudouin, Haleb'in batısında karargâh kurdu. Joscelin, Azaz yolu ile bunun sağında ve solunda karargâh kurdu. Dübeys ile Sultan-şah ise, İsa b. Salim b. Malik ile birlikte Joscelin'in doğusunda karargâh kurdular.

Balis sahibi Yağısıyan b. Abdülcabbar b. Artuk da Dübeys'in doğu tarafında karargâh kurdu. Çadırlarının sayısı 300 kadardı. Frenklerin 200, Müslümanların ise 100 çadırı vardı.

Frenklerin Yaptıkları İşler

Müttefikler, Haleb önlerinde karargâh kurarak şehre yaklaştılar. Ağaçları keserek birçok türbeyi tahrip ettiler. Müslüman ölümlerin mezarlarını yağmaladılar.

⁵⁰ Müellifimiz, *Bugyetü't-taleb fi tarihi Haleb* adlı eserinde (1989, 140) ise, şehrin İbrahim b. Rıdvan (Sultanşah?)'a verilmesinin kararlaştırıldığını yazmaktadır.

⁵¹ Willermus (1943, II; 21-22), II. Baudouin'in esaretten kurtulduktan sonra, esaret parasını karşılamak üzere yakınlarının tavsiyelerine uyarak Haleb'e saldırmaya karar verdiğini belirtmektedir.

⁵² Mateos (1987, 281) bu ittifaka, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın oğullarından birinin de dahil olduğunu yazmaktadır.

İbn el-Adim

Onların tabutlarını çadırlarına alarak yemeklerine sandık olarak kullandılar. Kefenleri soyup, masfalları ayrılmamış ölülerin ayaklarına ip bağladılar. Onları Müslümanların karşısında yerlerde sürüklediler. Ölülere (işaretle) “İşte sizin peygamberiniz Muhammed” ve sonra “İşte sizin Ali'niz” diyorlardı. Haleb'in dışındaki türbelerden bir Kur'an alarak “Ey Müslümanlar kitabınızı görün” dediler. Bir Frenk, Kur'an'ı deldi ve bir ipe bağladı. [s. 225] Daha sonra ipi atının eğerinin arkasına taktı. At, kitabın üzerine pisledikçe bu adam ellerini şaklatıp kahkahalar atıyordu. Yakaladıkları Müslümanların ellerini ve cinsel organlarını keserek, Müslümanların tarafına gönderiyorlardı. Halebliler de, Frenklerden aldıkları esirlere aynı şeyleri yaptılar.

Müslümanlar gaza için Irak kapısından çıkıp onları çadırlarından alıyor ve bazılarını parçalıyorlardı. Yollarını kesip, kimini öldürüp kimini esir ediyorlardı. Bazı Müslümanlar şehir surlarından Dübey's'e “Ey Hain” diye sesleniyorlardı. İki taraf arasında barış için elçiler gidip geldi. Ancak Frenkler, Müslümanların durumu iyice kötüleştiği ve zor durumda oldukları için sulha yanaşmadılar.

Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcabbar ve Haleb'in yönetimi ile görevlendirilmiş olan el-Hâcib Ömer el-Hâs yanlarındaki 500 kadar süvariyle birlikte Haleb'e bulunuyorlardı. Onun Haleb reisliği makamında ise el-Kadı Ebu'l-Fazl b. Haşşab vardı. Timurtaş, Ömer'e mal ve arazi vererek Haleb'in koruması ile görevlendirmişti.

Haleblilerin Timurtaş'ın Yanına Gitmeleri

Halebliler, şehrin kadısı olan dedem el-Kadı Ebû Ganim Muhammed b. Hibbetullah b. Ebî Cerade ve Nakibu'l-Eşraf Ebû Abdullah el-Cilî'yi, Timurtaş'a göndermeye karar verdiler. Bunlar geceleyin şehirden çıkarak onu imdada çağırarak ve yardım istemek üzere Mardin'de bulunan Timurtaş'ın yanına gittiler. Onu kardeşi Süleyman'ın ölümü üzerine ele geçirmek için yürüdüğü Meyyafarikin'de Ramazan ayı içinde buldular. Timurtaş, Haleb yerine bu beldenin ele geçirilmesiyle meşguldü.

Elçiler, Timurtaş ile Musul hakimi Aksungur el-Porsukî arasında Haçlılar üzerine yürümek ve onların kuşatmasını kırmak için ittifak yapmaları üzere gidip gelmişlerdi. Ancak, Timurtaş, anlaşma yerine bu işle uğraşp, onların yanında kaldıkları süreyi uzattı.

Halebliler şehirden çıkınca bunun haberi Frenklere ulaştı. Onları yakalamak üzere adamlar gönderdiler. Ancak, onları yakalamaya muktedir olmadılar. O gecenin sabahında Haleb halkına “Kadınız nerede” “Şerifiniz nerede” diye bağırdılar. Haleblilerin ellerine gidenlerin gidecekleri yere selamle ulaştıklarına dair haber güvercini ile bir mektup ulaştı.

Halebliler, onu Haleb üzerine yürümeye teşvik etmek üzere Timurtaş'ın yanında kaldılar. Ona “Eğer gelecek olursan Halebliler, Frenklere karşı seninle birleşirler”. diyorlardı

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

Diğer yandan Haleblilerin durumu köpekleri ve ölüleri yiyecek kadar kötüleşti. Zamanları azaldı. Erzakları tükendi. Aralarında hastalıklar baş gösterdi. [s. 227] Şehir halkı hastalığın şiddetinden serilip yatıyorlardı. Frenkler saldırıp tehlike borusu çalınca bağlarından çözülmüş gibi yerlerinden kalkıp Frenklerin üzerine yürüyor, onları çadırlarına kadar püskürttükten sonra yeniden yataklarına dönüyorlardı.

Dedem Ebu'l-Fazl Hibbetullah b. el-Kadı Ebû Ganim babasına, Haleb halkının durumunu ve aşıktan ölü eti yediklerini ve hastalıkları hakkında bir mektup yazdı. Onun bu mektubu, Timurtaş'ın eline geçti. Timurtaş bu duruma öfkelenerek şöyle dedi "Bana yalan söyleyen şunların durumuna bakın, Haleb'e gelecek olursan halk, Frenklerin hakkından gelmen için seninle olur diyorlar. Durumun aslımı gizleyerek beni aldatıyorlar.

Aksungur el-Porsukî Dönemi

Sonra Timurtaş, onların başlarına nöbetçiler koyarak hapsetti. Halebliler, hapisten kaçarak Aksungur'un yanına gidip, ondan yardım istemek hususunda bir hile düşündüler. Nöbetçilere hile yaparak onları uyuttular. Hapisten çıkarak kaçtılar. Bir evde sabahladılar.

[s.228] Ve Musul'a ulaşınca kadar yürüdüler. Ancak, Porsukî'yi ağır hasta bir halde buldular. İnsanlar tabiplerden başkasının onun yanına girmesine engel oluyorlardı. Şiddetli zayıflıktan ayakları incelmışti. Onun bu durumda olduğu haberi Dübeys'e ulaştı. Bu haberi askerlerine duyurdu. Onun yanındakilerden tekbir ve tehlil sesleri yükseldi. Adamlarından bazıları, Haleblilere "Yardımlarını ümit ettiğiniz kişi ölmek üzeredir" diye bağırды. Haleblilerin moralleri çöktü.

Elçi olarak giden Halebliler, Porsukî'nin yanına girmek için izin istediler. Onlara izin verildi. Porsukî'nin yanına girdiler. Ona şikâyetle bulunarak, Haleb halkının içine düştüğü sıkıntılardan bahsettiler. Aksungur, elçilere ikramda bulunarak şöyle dedi "Şu an hastalıktan ne durumda olduğumu görüyorsunuz. Ancak, Allah beni bu hastalıktan kurtarırsa, çabalarımı sizin işinize verir, düşmanlarınızla savaşır, onları beldelerinizden kovarım".

Haleb kadısı Ebû Ganim şöyle dedi "Bu olaydan, onun hastalıktan kurtulmasına kadar üç gün geçmedi. Çadırından çıkarak askerlerine Haleb'e doğru cihat etmek için hazırlık yapmalarını duyurdu. Porsukî, bir gün böyle kaldı. Askerler hazırlıklarını tamamladılar. Ardından, Porsukî kuvvetli bir ordu ile Musul'dan hareketle Rahbe'ye ulaştı. Dımaşk hakimi Atabek Tuğtekin ve Hıms hakimi Samsamüddeyle Hayr Han b. Karaca ile yazıştı. Balis'e, buradan da Haleb'e yürüdü. 22 Zilhicce 518 Perşembe günü Haleb'e ulaştı.

[s.229] Porsukî, Haleb'e yaklaşınca Dübeys şehir yakınlarındaki bir köyde bulunan Frenklere, onun beyaz bayrağını gösterdi. Onların hepsi Cevşen dağına doğru geri çekildiler. Halebliler şehirden çıkarak, Frenklerin çadırlarına doğru yürüdüler. Onları yağmalayarak, istedikleri her şeyi aldılar.

İbn el-Adim

Daha sonra Haleb halkı, Kasımüdevle'yi karşılamak üzere şehirden çıktılar. Frenklerin üzerine yürüyerek Cevşen dağı önlerinde onları mağlup ettiler. Porsukî, Haleb'den uzaklaşan Frenkleri acele etmeden yavaş yavaş takip ediyordu.

Sonra el-Şalisiyye'ye haber göndererek, askerin geri çekilmesini emretti. Bunun üzerine Kadı İbn el-Haşşab, ona "Eğer efendimiz Frenkleri takip ettirecek olursa hepsini yakalarız. Çünkü, onlar bozgun halinde geri çekiliyorlar" dedi. Porsukî, ona şöyle cevap verdi "Ey kadı akıllı ol!. Eğer düşmanın bizi yeneceği mukadder olursa -Allah korusun- şehrinizde sizlerin ve benim askerimin işlerini yürütmeyi göze alacak kimse biliyor musun?"Kadı buna "Hayır" diye cevap verdi. Porsukî "Frenkler bizi mağlup edip, bizde şehre sığınacak olursak o zaman bizi kim ve nasıl güvence altında tutacak. Onlar bizi hakimiyetleri altına alacak olurlarsa, bizim kendimize de hiç bir faydamız olmaz. Allah, onların şerlerini bizden uzaklaştırsın. [s.230] Şimdi şehre girelim. Orayı takviye edip, işleri yoluna koyalım. İnşallah bundan sonra asker toplar ve onlara karşı çıkarız" dedi.

Daha sonra şehre girerek iç kaleyi teslim aldı. Şehre huzur getirip güçlendirdi. Zulmü ortadan kaldırıp, haksız vergileri kaldırdı. Herkese sonsuz bir adaletle hükmetti. Halka büyük ihsanlarda bulundu.

SONUÇ

Halep'teki Artuklu hakimiyeti, Aksungur el-Porsukî'nin Haçlı kuşatmasını kırdıktan sonra şehre girmesi ve iç kaleyi teslim almasıyla sona ermiştir(Ocak 1124). Haleb'deki Artuklu hakimiyetine bakıldığında ; kısa süreli olmasına rağmen şehir ve Haçlılarla mücadele eden İslam dünyası için oldukça önemli bir dönem olduğu görülecektir. Artuklular, Haleb'in uzun süreden beri ekonomik ve sosyal sıkıntıları tam anlamıyla çözüm bulamamışlardı. Öte yandan Müslüman-Haçlı mücadelesinin başlangıcından itibaren şehir üzerinde baskısını hissettiren Antakya-Urfa kışkacının Antakya kolunu 1119'da kazandıkları Tell-Afrin zaferiyle kırmayı başarmışlardır. İlgazi'nin 1122'deki ölümünün ardından ailenin başına geçen Belek, 517/1123-1124'de kuzeni Bedrüddevle Süleyman'dan şehrin idaresini ele aldı. Ahaliyi sosyal ve ekonomik açıdan rahatlatmak için bir takım girişimlerde bulundu. Amcası İlgazi'nin başlattığı şehir halkının ödediği vergilerdeki iyileştirmeleri devam ettiren Belek, şehirdeki güvenlik ve huzuru sağlamak üzere sert tedbirler aldı⁵³. Onun, Haleb merkez olmak üzere Haçlılara karşı başlattığı hareket ise 1124 yılında Menbic önlerindeki ölümüyle akamete uğradı. Haleb'de idare kuzeni Timurtaş'ın eline geçti. Haleb'in son Artuklu hakimi olan Timurtaş, daha önce Belek tarafından esir edilmiş Kudüs Kralı II. Baudouin ile anlaşıp, serbest bırakarak yanlış bir politik tercihle siyasi kariyerine başladı. Ayrıca, Mardin'de

⁵³ İbn el-Adim 1989, 217.

kalarak Haleb yerine daha çok başka meselelerle ilgilenmeyi tercih etti. Buna paralel olarak Müslüman-Haçlı ittifakının 1125'de gerçekleştirdiği Haleb kuşatması sırasında takındığı kayıtsız tavır, Artuklular için bir prestij kaybı olduğu kadar, bu şehrin de elden çıkmasıyla neticelendi.

Şehrin Aksungur'un hakimiyetine geçmesi Halepliler için bir kere daha Haçlı baskısından kurtulmak anlamına geliyordu. Runciman, *Haleb'in dışında Musul'a hakim olan ve Selçuklu sultanının otoritesinden güç alan Aksungur'un, Artuklulardan daha tehlikeli bir düşman olduğunu* belirtmiştir⁵⁴. Bu doğru bir tespittir. Zira Artukluların zaman zaman Selçuklularla ters düştüğü ve bu nedenle Haçlılarla ittifak yaptıkları bir gerçektir. Ancak, şimdi otoritesini Selçuklu Sultanından alan Aksungur'un elinden çok istedikleri Haleb'i almak Haçlılar için bir kat daha zorlaşmıştı. Atabek'in iki yıl sonra 1126'da Haşîşîler tarafından öldürülmesinin ardından şehir bir kere daha zor durumda kaldı. Bununla birlikte Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un öldürülen Aksungur'un yerine İmadeddin Zengi'yi Musul'a tayini en küçük bir zaafiyet anında dahi Haçlı baskısına maruz kalan Halepliler için umut verici bir gelişme oldu. Zengi, eski Haleb valilerinden Kasimüddeve Aksungur'un oğluydu. Halepliler tarafından sevilen Kasimüddeve Aksungur, Melikşah'ın ölümünü müteakip çıkan taht mücadeleleri sırasında Suriye Selçuklu Meliki Tutuş tarafından öldürülmüştü(1094). Bunun sonrasında Musul atabeklerinin himayesinde büyüyen Zengi, bir dönem Bağdat şihneliği görevinde bulunmuş ve nihayetinde Aksungur el-Porsukî'nin ölümüyle Musul'a tayin olunmuştu. Zengi, Musul'da işlerini yoluna koyduktan sonra 1128 yılı içinde Haleb'e gelerek idareyi ele aldı. Onun idareyi ele alması Haçlıların gelişinden bu yana sürekli sıkıntılar içinde kalmış olan şehrin idarî, sosyal ve ekonomik açıdan kurtuluşu anlamını taşıyordu. Zengi'nin kurduğu, Zengiler Devleti'nin en önemli merkezlerinden biri olacak olan şehir, Zengi sonrasında da oğlu Nureddin Mahmud'a başkentlik yapacaktı.

⁵⁴ 1986, 142-143.

BİBLİYOGRAFYA

- Alptekin 1985 Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabekliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları.
- el-Azimî 1988 el-Azimî, *Azımî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler, h. 430-538*, yay. Ali Sevim, Ankara, TTK Yayınları.
- Demirkent 1990 Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara, TTK Yayınları.
- Demirkent 1987 Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, Ankara, TTK Yayınları.
- Fulcherius 1969 Fulcherius Carnotensis (Fulcher of Chartres), *A History of the Expedition to Jerusalem (1095-1127)*, İng. trc., F.R. Ryan, Knoxville
- Hinz 1990 Walter Hinz, "İslamda Ölçü Sistemleri", Trk. trc., Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 5, İstanbul, 1-80.
- İbn el-Adim 1954 İbn el-Adim, *Zubdetü'l-Haleb fi tarihi Haleb*, II, nşr. Sami Dehhan, Dımaşk, İnstitut Français de Damas.
- İbn el-Adim 1989 İbn el-Adim, *Bugyetü't-taleb fi tarihi Haleb*, trk. trc., Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi-Seçmeler*, Ankara, TTK Yayınları.
- İbn el-Esîr 1979 İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, X, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut, Dâru Sadır.
- İbn Kalanisî 1983 İbn Kalanisî, *Tarih-i Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkar, Dımaşk, Dâru Hassan.
- Mateos 1987 Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor Zeyli (1136-1162)*, trk. trc., H. D. Andresyan, Ankara, TTK Yayınları.
- Merçil 1991 Erdoğan Merçil, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları.
- Runciman 1986 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara, TTK Yayınları.
- Sevim 1962 Ali Sevim, "Artukoğlu İlgazi", *Belleten*, XXVI/104, Ankara, s. 649-691.
- Sevim 1991 Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları.
- Sevim 1994 Ali Sevim, "Dilmacoğulları", *DİA*, IX, 301-302.

Zübdetü'l-Haleb'e Göre Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti

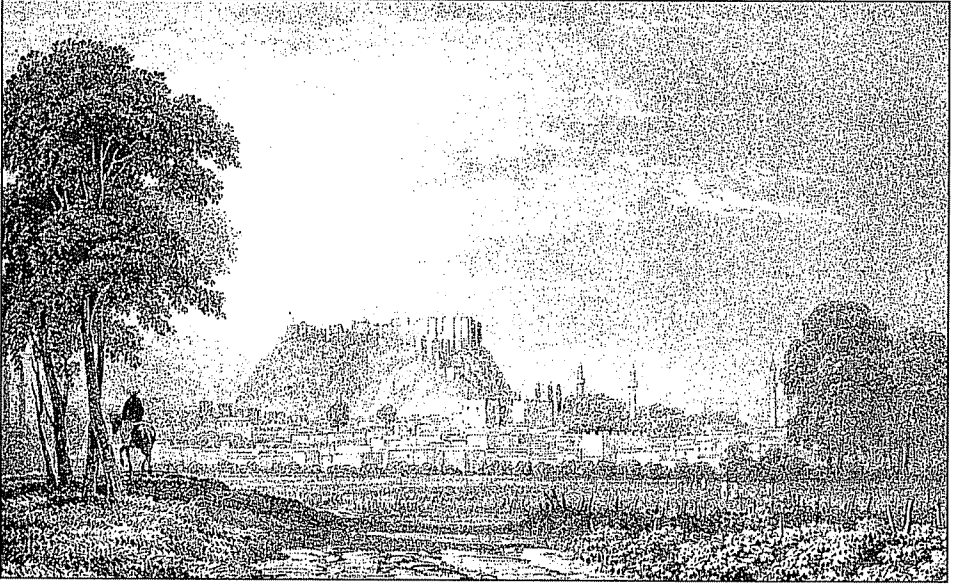
- Sevim 1999 Ali Sevim, "İbnü'l-Adim", *DİA*, XX, 478-479.
- Sevim ve Merçil 1995 Ali Sevim - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara, TTK Yayınları.
- Süryanî Mikhael 1944 Süryanî Mikhael, *Süryanî Patrik Mikhael Vekayinamesi*, trk. trc., Hrnt D. Andresyan, TTK Kütüphanesi.
- Şeşen 1998 Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, İSAR Vakfı.
- Tritton 1933 A.S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymus Syriac Chronicle", *JRAS*, s.69-101, 273-305.
- Usta 1999 Aydın Usta, "XIII. yy.'daki Moğol İstilasına Kadar Kıpçakların Kafkasya'daki Faaliyetleri", *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, sayı : 154, Ekim, s.36-44.
- Usta 2005 Aydın Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul, İSAR Vakfı, s. 355-367.
- Walter 1999 *Walter the Chancellor's, The Antiochene Wars*, translation and commentary : Thomas S. Asbridge - Susan B. Edgington, Hampshire, Asghate.
- Willermus 1943 Willermus Tyrensis (William of Tyre, *A History od Deeds Beyond the Sea*, I, II, İng. trc. E.A. Babcock-A.C. Krey, Newyork.

Aydın Usta

İbn el-Adim

1830larda Urfa Şehri (Gravürlerle Türkiye V, Ankara 1997, Lev.188)

Gaziantep (Gravürlerle Türkiye V, Ankara 1997, Lev. 1.